

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

רע"א 1684/96

בפני: כבוד השופט ת' אור
כבוד השופט מ' חשין
כבוד השופט י' טירקל

המבקשת: עמותת "תנו לחיות לחיות"

נגד

המשיבים: 1. מפעלי נופש חמת גדר בע"מ
2. רוני לוטן
3. קיבוץ אפיק
4. קיבוץ מיתר
5. קיבוץ מבוא חמה
6. קיבוץ כפר חורב

ערעור על פסק-דין בית המשפט המחוזי
בתל-אביב-יפו מיום 20.2.96 בע.א. 983/95
שניתן על ידי כבוד השופטת ו' אלשיך

תאריך הישיבה: א' בחשוון תשנ"ז (14.10.96)

בשם המבקשת: עו"ד ירום הלוי

בשם המשיבים: עו"ד דליה פילוסוף

פסק-דין

השופט מ' חשין:

אדם כי ירע לאדם וקרבו השניים למשפט. אדם כי ירע לחיים שאינם אדם, מי יגאל לאלה? ישב

המחוקק וכתב בספר לאמור:

"לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי."

זה דבר המיצווה שאנו מצווים עליה בסעיף 2(א) לחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994-
(להלן נכנה חוק זה - החוק). ולשונו של החוק לשון בני-אדם היא. עוד הורנו המחוקק, כי העובר על לאוים אלה

של "איסור התעללות" (כלשון כותרת השוליים לסעיף 2), דינו מאסר שלוש שנים (סעיף 17א לחוק), ויכול שיינתן נגדו צו המונע אותו מעשות אותם מעשים אסורים שהוא עושה או שאומר הוא לעשות (סעיף 17א לחוק).

מלאכתנו היומיומית היא באדם. עוד זה מדבר וזה בא. גם הפעם נעסוק באדם, אך עיקר ענייננו יהיה בחיה שאינה אדם. שמא נאמר: נעסיק עצמנו בצער ובייסורים שמביא אדם על החיה.

עיקרי העובדות שלעניין

2. המבקשת שלפנינו היא עמותת "תנו לַחַיּוֹת לַחַיּוֹת" (להלן נכנה אותה - המבקשת), ובין יעודיה אף הייעוד המבוך של מניעת התעמרות והתעללות בבעלי-חיים. המשיבה הראשונה (להלן נכנה אותה - המשיבה), היא חברה המנהלת את אתר הנופש והתיירות "חמת גדר", ובו חוות תנינים. המשיב מס' 2 הוא מנהל החברה והמשיבים 3 עד 6 הם בעליה. בין יתר פעילויותיה של המשיבה באתר, עורכת היא לקהל המבקרים מופע הנסוב על חיי התנין, על תכונותיו, על אופיו ועל דרכי תזונתו. משך המופע הוא כשלושים דקות, ולסופו מוצג לפני הצופים מאבק בין אדם לבין תנין. משך המאבק הוא כארבעים ושבע שניות, ולמותר לומר שהאדם יוצא ממנו וידו על העליונה (פסקי-הדין של בית-המשפט השלום ובית-המשפט המחוזי מדברים על מאבק בן עשר שניות בלבד, אך לאחר שחזיתי בקלטת הווידאו אוכל לומר בביטחה שהמאבק נמשך ארבעים ושבע שניות).

3. על מופע זה - המכונה "קרב תנין באדם" - יצא קיצפה של המבקשת, ובזכות המעמד שקנתה בסעיף 17א(ט) לחוק באה בסערת-רוח אל בית-משפט השלום ובפיה עתירה כי ייאסר על המשיבים להמשיך ולערוך אותו מופע. בית-משפט השלום - מפי השופטת הילה גרסטל - נענה לעתירה והוציא צו מניעה כפי שנתבקש. המשיבה ערערה לבית-המשפט המחוזי, וכאן נתהפכה הקערה על-פיה. בית-המשפט - מפי השופטת ורדה אלשיך - החליט לקבל את הערעור וביטל את הצו. על פסק-דין זה האחרון מבקשת המבקשת רשות ערעור. החלטנו לדון בבקשה כאילו ניתנה הרשות והוגש ערעור על-פי הרשות שניתנה.

4. טענתה של המבקשת היתה - והינה - זו, כי במהלכו של אותו מאבק בין האדם לתנין, עושה האדם בגופו של התנין מעשים אסורים על-פי הוראת סעיף 2(א) לחוק, לאמור: מענה הוא את התנין, מתאכזר הוא אליו ומתעלל הוא בו. מכאן עתירתה של המבקשת, כי נורה את המשיבה שלא עוד תמשיך ותעשה אותם מעשים בלתי-חוקיים. תשובת המשיבה היתה - והינה - זו, שאין היא עושה כל מעשה אסור על-פי החוק, וכי

האדם הנאבק בתנין אינו מענה את התנין, אינו מתאכזר אליו ואינו מתעלל בו בכל דרך שהיא. ראוי להדגיש כי מדברים אנו אך במופע של מאבק האדם בתנין. המבקשת אינה עותרת כנגד אירועים אחרים של המופע - אירועים בהם מפגישה המשיבה את מבקרי האתר עם התנין - ולא בהם נדון.

5. ומה הם אותם מעשים שהאדם עושה בתנין ואשר עליהם מעוררת המבקשת? הנה הם המעשים כתיאורם בפסק-דינו של בית-משפט השלום:

- א. טלטול התנין בזנבו;
- ב. תפיסת לסתות התנין;
- ג. גחינה מעל התנין, תפיסת ראשו של התנין ומשיכתו לאחור;
- ד. משיכת רגליו האחוריות של התנין;
- ה. הפיכת התנין על גבו;
- ו. לחיצה על החלק התחתון של ראש התנין (מתחת ללסת התחתונה).

היש במעשים אלה כדי לעבור על לאו שנקבע בסעיף 2(א) לחוק, או שמא אין המעשים עוברים את סף האיסור שקבע המחוקק? לבירור שאלה זו הביא כל אחד מבעלי-הדין לבית-המשפט מומחים מטעמו. המבקשת העידה מטעמה את פרופסור היינריך מנדלסון, פרופסור לזואולוגיה באוניברסיטת תל-אביב ומומחה בעל-שם לתנינים, ואת ד"ר דורון נרי, וטרינר מומחה ברפואת בעלי-חיים, בהתנהגות בעלי-חיים ובאנטומיה של בעלי-חיים. דברי השניים הינם חד-משמעיים, לאמור, כי המעשים הנעשים בתנין עולים כדי התעללות האדם בחיה. וכדבריו של פרופסור מנדלסון בתצהירו:

"מצפיה בקרב הזדעזעתי מאד משום שהאדם שנראה 'נאבק' באליגטור פשוט התעלל בו התעללות קשה ועינה אותו, וזאת ע"י כך שגרר אותו על הקרקע, רכב עליו, משך את ראשו בחוזקה לאחור, טלטל אותו והפכו על הגב, ואם לא די בכך לחץ בחוזקה על צידו התחתון והרך של ראשו, כשהתנין היה על גבו".

"בהתנהגותו המתוארת... של אותו אדם (בפרט בכיפוף ראשו לאחור) הוא התעלל בתנין, התאכזר אליו, וגרם לו סבל רב משום שהתנין אינו גמיש, וכל כיפוף של איבר מאיבריו גורם לו סבל".

ולסיכום חוות-דעתו אומר פרופסור מנדלסון:

"אין לי ספק שהתנהגות מסוג זו [כך]... גורמת לאליגטור לא רק כאבים וסבל פיזיים אלא גם דיכאון".

ד"ר דורון נרי מחרה-מחזיק אחרי פרופסור מנדלסון, וכך אומר הוא בתצהירו:

"כבעלי חיים רבים אחרים (שהינם בעלי חוליות) קיימת גם בתנינים תופעה לפיה כאשר הם נמצאים במתח רב כתוצאה מתחושת סכנה הרי שהמערכת החיסונית שלהם נפגעת ויעילותה פוחתת במידה ניכרת, כך שהם נחשפים לסיכון גבוה יותר של הידבקות במחלות".

"כאשר אדם מושך את התנין בזנבו (או בכל איבר אחר שלו), גוררו על הקרקע, מטלטלו, הופכו על גבו או על צידו, רוכב עליו, מכופף את ראשו לאחור ומפעיל לחץ על אבריו, הרי שהתנין נכנס למצב של חרדה ומתח גבוהים משום שאין הוא מבין כי הדבר נעשה מתוך שעשוע ובפועל לא מדובר בנסיון לפגוע בחייו..."

"בשל כל האמור לעיל... נפגעת המערכת החיסונית של התנין והוא נחשף לסיכון גבוה יותר של הדבקות במחלות, שלא לדבר על כך שהחרדה והמתח הגבוהים בהם הוא שרוי גורמים לו לסבל".

"בנוסף לכך מן הראוי להדגיש כי במצב המתואר... ישנה גם סבירות גבוהה של פגיעה באיברים חיצוניים ו/או פנימיים של התנין כגון בעיניו, שיניו, מערכת העיכול, לשונו, עורו וכו".

בדבריהם על-פה לפני בית-המשפט הוסיפו המומחים עוד דברים כהנה-וכהנה, ונספק עצמנו בהזכירנו את דברי פרופסור מנדלסון כי תנועת הראש הטבעית של התנין היא ימינה-שמאלה ולא מעלה-מטה. מכאן שמשיכת ראשו כלפי מעלה אינה טבעית לתנועותיו של התנין וגורמת לו סבל.

6. המשיבה לא נותרה חייבת, והציגה לפני בית-המשפט את ד"ר דורון טיומקין, רופא ראשי ברפואת בקר לבשר, מומחה לגינקולוגיה של בעלי-חיים ורופא מטפל ראשי באתר, ואת מר פאול רפפורט - המנהל המקצועי של האתר ובעל הכשרה מקצועית לטיפול בתנינים. שניים אלה חלקו באורח נחרץ ונמרץ על דברי המומחים מטעם המבקשת. כך, למשל, קובע ד"ר טיומקין בחוות-דעתו כי עקב המאבק פוחתת, אמנם, יעילות מערכת החיסון של התנין, ואולם:

"לא מדובר בסכנת פגיעה ממשית, שכן לאחר חלוף תקופת המתח, במהלך הארוע, חוזר התנין לשגרת חייו והמערכת החיסונית למצבה הרגיל".

"...המתח בו מדובר הינו ארוע חולף שאין בו כדי להצדיק המנעות מוחלטת משיתופם של בעלי חיים, לרבות תנינים באירועים מן הסוג הנדון"

"הנסיון מוכיח כי מצבם הבריאותי, תזונתי, גופני, של התנינים חוזר למסלולו בסמוך לאחר חלוף מצב המתח".

ולסיכום דבריו:

"התנינים אינם נסרטים ואינם נפגעים במסגרת המופע".

בעדותו על-פה הוסיף מומחה זה ואמר, שבדיקת התנינים לאחר המאבק העלתה כי לא נגרם להם כל נזק פיסי. ולשאלה אם הפיכת התנין על גבו אינה גורמת לו דיכאון, השיב כך: "אני לא מדבר במונחים של דכאון. זה מושגי פסיכולוגיה. אני מדבר על מצבים של עקה. לתנין ששוכב על הגב נגרמת עקה מסויימת". אשר להשפעת העקה על התנין, אמר העד כי "התנינים אוכלים פחות ביום של המופע". יחד-עם-זאת, כך הוסיף: "אחרי זה הם חוזרים לעצמם". אשר למשיכת ראשו של התנין כלפי-מעלה אמר העד כי "תנין לא לוקח את ראשו לאחור 90 מעלות באופן טבעי", וכך הוא משום ש"התנין איננו חיה גמישה".

העד המומחה האחר מטעם המשיבה, מר רפפורט, לימדנו בתצהירו כי במקומות אחרים בעולם נערכים מופעי-מאבק אדם-תנין כמופע זה שהמשיבה עורכת, וכי אותם מופעים נעשים בפיקוחם ובאישורם של מומחים. אשר למשיכת ראשו של התנין מעלה-לאחור, הצהיר העד כך:

"לתנין גמישות כמו לכל בעל חוליות והרמת ראש התנין אל ראש ה'מופיע' אינה מהווה שום סיכון לבריאותו של התנין."

ולסיכום:

"למיטב הערכתי אין בקיום המופע בחווה כדי לגרום לפגיעה בתנינים ובוודאי שאין בו משום התאכזרות להם".

בעדותו על-פה הסכים עד זה כי במהלך המאבק מפעיל האדם לחץ על התנין, ואולם, כך הוסיף ואמר: "הוא לא מפעיל לחץ מעבר ללחץ שתנין מסוגל לסבול".

7. לבד מעדויות אלו היו לפני בית-המשפט עדויותיהם של מר לוטן, מנהל האתר, ושל מר מולטון - האדם הנאבק בתנין. לדבריהם של אלה אין התנין נושא בכל פגיעה כתוצאה מן המאבק. מטעם המבקשת העידה הגברת אלטמן - דוברת המבקשת, ולדבריה המאבק אינו אלא התעללות לשמה בתנין. כן הוצגה לבית-המשפט קלטת מצולמת של המופע, ובית-המשפט אף זכה לראות "מופע חי" של מאבק האדם בתנין.

8. בית-משפט השלום ניתח את הראיות השונות שהונחו לפניו, בקובעו כי "ברור לחלוטין שהמופע גורם לתנין סבל פיזי בהיותו מופע בו מופעל כוח רב, לחץ, משיכות, גרירות, טלטול וכו'". ובמקום אחר: "במהלך המופע מאולץ התנין לפעולות בלתי טבעיות, אלימות, מפחידות ואולי אף מזיקות". והמסקנה: "אני קובעת כי הוכח לי שהמופע גורם לתנינים סבל פיזי ומכניס אותם למצב של עקה". ובמקום אחר: "נראה לי ברור שהמופע

גורם לתנינים סבל פיזי חמור". כך קבע בית-המשפט, לאחר שהחליט לבכר את עדויות עדי המבקשת על-פני עדויות עדי המשיבה.

משקבע כך, פינה בית-המשפט עצמו לבחינה אם אותו "סבל פיזי" בא בגידרי האיסור הקבוע בסעיף 2(א) לחוק. בהיעדר פסיקה בישראל נדרש בית-המשפט למיבחנים שפותחו בהלכה באנגליה ובארצות-הברית בפירושה של חקיקה דומה, וביישמו מיבחנים אלה על עניינו החליט - ללא שמץ היסוס ופיקפוק - כך:

"לפי אמות המידה אשר הותוו באנגליה, כאמור, עולה המופע דנן כדי התאכזרות. שכן, כפי שקבעתי, מדובר בגרימת סבל פיזי לתנינים ללא כל הצדקה. המטרה היחידה העומדת לנגד המשיבים במופע זה היא רווח כלכלי כתוצאה מבידור לציבור.

רווח כלכלי זה אינו מצדיק התאכזרות."

9. בית-המשפט המחוזי הגיע, כאמור, למסקנה אחרת. ראשית לכל, כך קובע בית-המשפט, "לא הוצג מימצא אובייקטיבי המצביע על גרימת סבל או כאב לתנין בעת המופע. סבל, מסיבות טכניות, כמעט שאיננו ניתן למדידה, בתנין". בית-המשפט מסכים, אמנם, שהוכח כי תוך כדי המאבק "התנין מאולץ לבצע תנועות שאינן טבעיות" לו, ואולם, כך מוסיף בית-המשפט ואומר, לא הוכח קשר בין טבעיותה - או אי-טבעיותה - של פעולה מסויימת לבין הסבת כאב לתנין. אפשר שפעולה מסויימת לא תהיה טבעית, ובכל זאת לא תסב סבל וכאב: "האם מכך שהתנועה איננה טבעית יש ללמוד שהתנין סובל בהכרח כאב, בעת ביצועה? תמהתני. לעניות דעתי היותה של התנועה טבעית או בלתי טבעית, איננה רלבנטית כלל לשאלה, האם הפעולה מסבה כאב לתנין...". והנדרש מכאן: "מסקנת השופטת [של בית-משפט השלום] כאילו נגרם לתנין 'סבל פיזי חמור' לוקה בחוסר סבירות". אשר להפיכת התנין על גבו, ממשיך וקובע בית-המשפט, לא עלה בידי המבקשת להוכיח "כי התנין סובל או כואב כתוצאה מפעולה זו, ולכל היותר נגרמת לו אי נוחות כלשהי". ובאשר ללחץ שהאדם מפעיל על ליסתו התחתונה של התנין, כך קובע בית-המשפט:

"אין לשכוח שמדובר בחיית טרף גדולה ומגושמת, ועל כן לא עלה בידי [המבקשת לפנינו] לקבוע כי פעולה זו מסבה לתנין כאב של ממש, מלבד חוסר נוחות מסויימת. אין חולק, דומני, על כך כי 'חוסר נוחות' ו'סבל' לא חד המה". (ההדגשה במקור - מ' ח')

במקום אחר מוסיף בית-המשפט ואומר, שלא הוכח כי נגרם לתנין "סבל פיזי חמור" אלא "לכל היותר נגרמת לו 'חוסר נוחות מסויימת'". מטרת המחוקק היא, כך קובע בית-המשפט, לאסור "התנהגות המסבה [לחיית] סבל

בדרגה חמורה", וממילא אין די ב"חוסר נוחות" בלבד כדי לעורר את החוק. מכאן מסקנתו של בית-המשפט

המחוזי - "לא בלי לבטים" - כי יש לבטל את צו המניעה ושלא לאסור את המשך מופע המאבק. ולסיכום:

"החלטתי להתערב במסקנת בית המשפט קמא ולקבוע כי לא עלה בידי המשיבה להרים את נטל ההוכחה במובן הטיית מאזן ההסתברויות לכיוונה, ולהוכיח כי המופע מהווה 'עינוי', 'התעללות' או 'התאכזרות', האסורים על פי החוק."

דברי החוק שלעניין ומעט היסטוריה של החקיקה

10. בתחילה היתה הוראת סעיף 386 לפקודת החוק הפלילי, 1936, ונושאה התאכזרות לבעלי-חיים (cruelty to animals). הוראה זו נבנתה בצלמה כדמותה של הוראת החוק האנגלי ב- Protection of Animals Act 1911. הפרק בו מצאה העבירה מקומה בפקודה כותרתו היתה "עבירות קלות", ומי שעבר על לאו של התאכזרות לבעלי-חיים עונשו המירבי היה זה: כעבירה ראשונה עונש מאסר בן שבוע, ובשל כל עבירה נוספת עונש מאסר בן חודש ימים. בשנת תשכ"ו הוחמר העונש גם בגין עבירה ראשונה והועמד על מאסר בן חודש ימים (סה"ח תשכ"ו, 64, 68). בחוק העונשין הפך מספר הסעיף מ-386 ל-495, אך תוכנו נשאר כשהיה והוא בפרק של "עבירות קלות".

11. החידוש בחקיקה בא בהצעת חוק צער בעלי-חיים, התשנ"ב-1992 (ה"ח, 298). במהלך החקיקה נתפצלה ההצעה לשני חוקים והם: חוק צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994 - הוא החוק שלנו - ולאחיו הלא הוא חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), התשנ"ד-1994 (להלן נכנה אותו - חוק הניסויים בבעלי חיים או חוק הניסויים). החידושים העיקריים בחוק שלנו היו אלה: ראשית לכל, בהחמרת העונשים. תחת חודש מאסר שלפי הדין הקודם, נקבע עתה על מיקצת העבירות מאסר מירבי של שלוש שנים ועל מיקצתן נקבע עונש מאסר מירבי בן שנה אחת. ראו סעיף 17 לחוק. אמר על-כך חבר-הכנסת פורז, יוזם ההצעה (ד"כ תשנ"ד, 3426):

"אנחנו מגדילים את העונש על התעללות בבעלי חיים משנת מאסר אחת [הכוונה כנראה לחודש אחד - מ' ח'] לשלוש שנים. לדעתי, זה עונש סביר. היום על דברים פעוטים וקלי ערך המחוקק קובע עבירה חמורה. אני חושב שלמי שמתעלל במזיד וביודעין בבעל חיים, עונש של שנה מאסר [ושבו הכוונה כנראה לחודש מאסר - מ' ח'], כפי שהיה במצב הקודם, הוא עונש בלתי-סביר."

חידוש שני היה (בסעיף 17 לחוק) בהקניית אפשרות להוציא צווי מניעה נגד מי שעברו על הוראות החוק. כן יצר החוק (בסעיפים 15 ו-17 א בו) מתכונת להכרה ב"אירגון למען בעלי חיים" כבעל מעמד על-פי החוק, הן לענין הגשתה של קובלנה פלילית והן לענין פניה לבית-משפט להוצאת צווי מניעה. המבקשת שלפנינו - עמותת "תנו לַחַיּוֹת לַחַיּוֹת" - הוכרה כגוף בעל מעמד על-פי החוק.

12. אנו, ענייננו הוא בהוראת סעיף 2(א) לחוק, הקובעת וזו לשונה:

"איסור
התעללות
2. (א) לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו
ולא יתעלל בו בדרך כלשהי.

(ב)....."

דומני כי יש וראוי לקרוא הוראת-חוק זו בהמשך אחד עם הוראות חוק אחרות היוצרות - בחיבורן אלו-אל-אלו - מסכת אנושית וחברתית אחת. נוסף איפוא ונביא את הוראות הסעיפים 2(ב)-ו(ג), 3, 4 ומיקצת מהוראות סעיף 17 לחוק:

<p>2. (א).....</p> <p>(ב) לא ישסה אדם בעל חיים אחד בבעל חיים אחר.</p> <p>(ג) לא יארגן אדם תחרות קרבות בין בעלי חיים.</p>	<p>"איסור התעללות</p>
<p>3. (א) לא יעביד אדם בעל חיים שאינו מסוגל לעבוד עקב מצבו הגופני.</p> <p>(ב) לא יעביד אדם בעל חיים עד כדי אפיסת כוחות."</p>	<p>"איסור העבדת בעל חיים</p>
<p>4. לא יומת בעל חיים בסטריכנין או ברעל אחר שקבע המנהל בהודעה ברשומות, אלא אם כן נתן המנהל היתר לכך."</p>	<p>"איסור המתה ברעל</p>
<p>17. (א) העובר על הוראת סעיף 2, דינו - מאסר שלוש שנים.</p> <p>(ב) העובר על הוראות סעיפים 3 או 4, דינו -</p>	<p>עונשין וייעוד קנסות</p>
<p>(ג) נעברה עבירה לפי סעיף 3 יואשם בעבירה גם הבעלים או המחזיק של בעל החיים, זולת אם הוכיח שהעבירה נעברה שלא בידיעתו ושנקט את כל האמצעים הסבירים למניעתה.</p> <p>(ד)....."</p>	

ענייננו-שלנו הוא, כאמור, בהוראת סעיף 2(א) לחוק, ועתה ניפנה לפירושה הראוי של הוראת-חוק זו.

לפירושו של החוק: "עינוי", "התאכזרות" ו"התעללות" - מה הם?

13. שלושה המה מעשים שהמחוקק אוסר עליהם: עינוי בעל-חיים ("לא יענה"); התאכזרות לבעל-חיים ("לא יתאכזר"); והתעללות בבעל-חיים ("לא יתעלל בו בדרך כלשהי"). שלושה שמות-פועל אלה: עינוי, התאכזרות והתעללות, אין הם מעיקרם "מושגי משפט" אלא מושגים הבאים לתאר תופעות חברתיות מסויימות. מזכיר בהקשר זה, למשל, את הוראת סעיף 368 לחוק העונשין - הוראה שהוספה לחוק העונשין בשנת תש"ן1989 - ואשר עניינה התעללות גופנית, נפשית או מינית בקטין או בחסר-ישע:

התעללות	368. העושה בקטין או בחסר ישע מעשה
בקטין	התעללות גופנית, נפשית או מינית, דינו - מאסר
או בחסר	שבע שנים; היה העושה אחראי על קטין או חסר
ישע	ישע, דינו - מאסר תשע שנים".

"חסר ישע" הוא (כהוראת סעיף 368 לחוק העונשין): "מי שמחמת גילו, מחלתו או מוגבלותו הגופנית או הנפשית, ליקויו השכלי או מכל סיבה אחת, אינו יכול לדאוג לצורכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו".

14. מושגים אלה של עינוי, התאכזרות והתעללות ידועים לכולנו, והגם שאירועי-גבול עשויים לעורר חילוקי-דעות בינותינו - במקום זה כבכל מקום אחר - הנה תחום פרישתו של כל אחד ממעשים אלה ידענו מהו. ובכל-זאת ראוי שנתבונן בדברים מקרוב.

"עינוי" פירושו גרימת סבל, כאב ויסורים: "וישימו עליו שרי מיסים למען ענותו בסבלותם" (שמות א יא). ובהמשך: "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בפרך" (שם, שם, יג-יד). "וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה" (דברים כו ו). וכמיצוות התורה: "כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו" (שמות כב, כא-כב). וכן כמעשה אמנון בתמר: "ויחזק ממנה ויענה" (שמואל ב יג יד). וכמעשה שרי בהגר: "ותענה שרי ותברח מפניה" (בראשית טז ו).

להתאכזר לאדם או לחיה פירושו להרע להם, לנהוג בהם ברוע לב, לנהוג שלא ברחמים, לנהוג בקשיחות-לב: "אכזרי הוא ולא ירחמו" (ירמיהו ו כג). "יום ה' בא אכזרי ועברה וחרון-אף" (ישעיהו יג ט). פלוני היכה את החמור באכזריות.

"התעללות" פירושה התנהגות קשה ואכזרית כלפי הזולת, השפלתו של הזולת, עשיית רע לזולת. וכך אמר שאול לנושא כליו: "שלוף חרבך ודוקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי" (שמואל א לא ד). וכמעשה בני-בנימין בגבעה בפילגשו של איש-לוי: "ויתעללו בה כל הלילה" (שופטים יט כה). "ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דואג את היהודים אשר יפלו אל הכשדים פן יתנו אותי בידם והתעללו בי" (ירמיהו לח יט).

כל אחד משלושה מעשים אסורים אלה - מעשה-עינוי, מעשה-התאכזרות ומעשה-התעללות - קנה לו תחום משלו. והגם שהתחומים אינם זהים לחלוטין אלה-לאלה, הנה באים הם אלה-בתוך-אלה עד שלעתים קשה להבחין בין מעשה רע מסוג אחד לבין מעשה רע מסוג אחר. אדם המכה חמור, חוזר והכה, בעוד החמור נוער בכאב, עובר במעשהו - בה-בעת - על שלושה לאווין שהוא מצווה בהם: מענה הוא את החמור, מתאכזר הוא אל החמור ומתעלל הוא בחמור.

15. כמה קווי-אופי הם המשותפים לשלושה האיסורים שאנו מצווים בהם, ובמאפיינים אלה ימצא הלז לאיסור צער בעלי-חיים. ראשית לכל, ניתן דעתנו כי שלושה איסורים אלה שאנו מדברים בהם שונים מאיסורים אחרים הקבועים בחוק, בהיותם איסורים כלליים באופיים, איסורי-מיסגרת. שלא כמותם הם איסורים אחרים שבחוק. הנה היא, למשל, הוראת סעיף 2(ב) לחוק האוסרת לשסות בעל-חיים בבעל-חיים, או הוראת סעיף 2(ג) האוסרת לארגן תחרות קרבות בין בעלי-חיים. וכמותם של איסורים אלה הם האיסורים שבסעיף 3(א) ו-3(ב) לחוק. איסורים אלה הינם איסורים פרטיקולריים, לאמור, איסורים שתחומי התפרשותם צרים (יחסית). לא כן הם האיסורים נושא דיוננו. לעניינם של איסורים אלה, המחוקק לא שירטט עבורנו סוגי פעילות ידועים מראש. עיקר בהם הוא בציווי המוסרי הגנוז בהם, הציווי של איסור צער בעלי-חיים. ודומים הם הדברים למאמרו הנודע של הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד. זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא - זיל גמור" (שבת לא א): כל ששנא עליך אל תעשה לחברך. זו כל התורה כולה, וכל השאר אינו אלא פירושה של התורה - לך למד. המיצוה של "דעלך סני" יוצרת איסור-מיסגרת, ו"פירושה" של המיצוה יוצר את האיסורים הפרטיקולריים.

עיקר באיסורינו הוא, איפוא, לא בקביעת גבולות מדוייקים ולא בשירטוטם של מעשים אסורים אלה ואחרים. עיקר הוא בשתילת עץ שיצמיח פירות.

ומה הם היסודות היוצרים את האיסור לצער בעלי-חיים?

היסודות היוצרים ב"עינוי" ב"התאכזרות" וב"התעללות"

16. גורם ראשי מאחד לשלושה האיסורים יימצא בִּיסוד הנפשי המלווה את מעשי עינוי, האכזריות וההתעללות. אין זה תנאי-יוצר באיסורים שהמענה יתכונן לענות את בעל-החיים, יתכונן להתאכזר אליו או יתכונן להתעלל בו. לעניין ענישתו של המענה, המתאכזר והמתעלל בבעל-חיים, די בכך שמתקיימת בו - כלשון סעיף 20(א) לחוק העונשין - "מודעות לטיב המעשה, לקיום הנסיבות ולאפשרות הגרימה לתוצאות המעשה...". ואשר לקבלת סעד אזרחי של צו מניעה, די בכך שמעשי האדם בבעל-החיים עולים - באורח אובייקטיבי - כדי מעשי עינוי, התאכזרות או התעללות. תכלית החוק ניבטת אלינו ממילותיו, וכוונתו היא להגן על בעלי-חיים שלא יעוללו להם רע. ומבחינתו של בעל-החיים, מה מנו יהלוך אם האדם המרע לו הוא סאדיסט המפיק הנאה מכאבו של הזולת, אדם חסר-רגשות שאינו חש בכאב הזולת, או אדם שאפשר יכול שהוא שיכאב את כאב הזולת, אך נכון הוא להתאכזר לבעל-החיים ובלבד שיעשה רצונו? הנה-היא עגלה עמוסה לעיפה משתרכת לאיטה במעלה ההר, והעגלון מכה בסוס ללא-רחם כדי שימשיך בדרכו. האמנם מן העניין הוא לברר אם כוונת העגלון היא לענות את הסוס, להתאכזר אליו או להתעלל בו? נדע איפוא זאת, שלעניין מתן צו מניעה, ההכרעה בשאלה אם פלוני עִנָּה בעל-חיים, התאכזר אליו או התעלל בו בדרך כלשהי, תיפול על-פי מיבחן משפטי אובייקטיבי של הצופה-מן-הצד, לאמור: האם מעשיו של האדם - בתורת שכאלה ובנסיבות העניין - יש ונכון לראותם כמעשי עינוי, התאכזרות או התעללות.

17. יסוד עיקרי שני המשותף לשלושה המעשים הרעים המנויים בסעיף 2(א) לחוק - למעשי עינוי, התאכזרות והתעללות - הוא סיבלה של החיה מן המעשים הנעשים בגופה, הכאב שהיא כואבת עקב מעשי העינוי, האכזריות וההתעללות. וכאן יכולה שתישאל שאלה: מה תהא מידת הסבל שיסבול בעל החיים או מה תהא מידת הכאב שיכאב, עד שנאמר כי באים הם - הכאב והסבל - בתחומם של עינוי, התאכזרות והתעללות? האם כל סבל וכל כאב שהם יבואו בגידרי החוק? ומה יהא "סולם הכאב והסבל"? אמר על-כך בית-המשפט המחוזי:

"קריאת הסעיף בנוסחו דהיום ביחד עם הנוסח בהצעת החוק, חושפת קמעא את התכלית החקיקתית, והיא: לאסור הכאת בעלי חיים בצורה אכזרית, קרי לאסור פגיעה הגורמת לכאב וסבל של ממש. המילים בהן נקט המחוקק עינוי, התאכזרות והתעללות, כולן אוסרות התנהגות המסבה סבל בדרגה חמורה.

כל פרשנות רחבה יותר היתה מביאה את הדברים לידי אבסורד." (ההדגשות שלי - מ' ח')

ידענו מכאן, כי דרכו של בית-המשפט המחוזי היא דרך הפירוש המצמצם. אליבא דידו, רק אירועים חמורים יבואו בתחומי האיסורים של החוק. החוק לא אסר אלא על הכאת בעלי-חיים "בצורה אכזרית": הציווי הוא להימנע מפגיעה "הגורמת לכאב וסבל של ממש", סנקציה תבוא עקב התנהגות המסכה סבל ב"דרגה חמורה".

כשאני לעצמי, נתקשיתי להבין מנין נמצא לו לבית-המשפט פירוש זה שלחוק. החוק הורה אותנו כי לא יתעלל אדם בבעל-חיים "בדרך כלשהי", ולא ידעתי מדוע התעללות "בדרך כלשהי" פירושה התעללות הגורמת סבל "בדרגה חמורה" דווקא. "התעללות" היא "התעללות" גם אם אין היא מסכה "סבל-של-ממש". הנה הוא פלוני המתעלל בכלב רחוב וגורם לו ייסורים, לאו-דווקא "בדרגה חמורה". על-שום-מה-ולמה נפרש את החוק כך שידנו לא תשיג אותו פלוני? על-שום-מה-ולמה נפרש את החוק כך שלא נוכל למנוע את פלוני מהמשיך ומהתעלל באותו כלב-חוצות? נתקשיתי להבין, ולא אסכים לפירוש זה המצמצם לחוק. בהמשך חוות-דעתנו נוסף ונדבר ברוב הנותנת חיים באיסורים לצער בעלי-חיים, ובבחנו את העיקרים נוסף ונדע מדוע לא יאה זה ראוי לפרש את החוק על דרך הצימצום. ואולם אף בלא שנדבר באותם עיקרים, דומה עלינו כי אין הצדק לפרש את החוק כמעשה בית-המשפט המחוזי. לא ניצר איפוא מד-סבל, ולא נקבע עד-היכן יעלה המחוג במד-הסבל ונדע כי פלוני עינה בעל-חיים, התאכזר אליו או התעלל בו.

18. די איפוא בכאב או בסבל - לאו דווקא בדרגה גבוהה במיוחד - כדי לייצר את היסוד השני המקיים התעללות, התאכזרות או עינוי. רמז לדבר - ואפשר יותר מרמז - נוכל למצוא בחוק הניסויים בבעלי-חיים. בהתאם לסעיף 8(ד) לחוק הניסויים, "ניסויים בבעלי חיים ייערכו כאמור בתוספת", וסעיף 1 לתוספת לימדנו כי "לא יבוצעו ניסויים שיש עימם גרימת כאב או סבל, אלא בהרדמה כללית או מקומית או באלחוש (Analgesia)". כן מדברת התוספת על נקיטת "אמצעים חלופיים למיזעור הכאב והסבל". וכנגד אותם "כאב או סבל", ממשיכה התוספת ומדברת באורח ספציפי על כך ש"בעלי חיים הצפויים לכאב עז או לסבל ממושך לאחר הניסוי, יומתו גם אם לא הושגו מטרות הניסוי". נלמד מכאן שיש "כאב" ויש "כאב עז"; יש "סבל" ויש "סבל ממושך". ואני לא ידעתי מדוע בענייננו נצמצם את העינוי, ההתעללות והאכזריות לכאב "של ממש" ולסבל "בדרגה חמורה".

19. בית-המשפט המחוזי מבחין בין עינוי, התאכזרות והתעללות לבין גרימת "חוסר נוחות", ששלושה הראשונים אסורים ואחרון אינו אסור. ואומר בית-המשפט באשר לחוסר-נוחות (בהמשך לדברים שהבאנו למעלה, בפסקה 17):

"כל פרשנות רחבה יותר היתה מביאה את הדברים לידי אבסורד. כל אדם אשר היה מוביל את כלבו קשור ברצועה ומחסום על פיו ברחוב,

עלול היה למצוא עצמו אשם בגרימת חוסר נוחות לבעל החיים, המהווה, כביכול עבירה על סעיף 2(א) לחוק".

לעניינו של המושג "חוסר נוחות" אין לי אלא לחזור ולומר את שאמרתי על קביעתו של מד-סבל. מושג ה"חוסר נוחות", מעיקרו לא נוצר הוא אלא כדי להשמיענו כי יש שאדם יעשה מעשים בלתי ראויים בבעל-חיים ובכל-זאת לא יעלו אותם מעשים כדי היותם עינויים, התאכזרות או התעללות. ואולם אם כך הוא, לא אמרנו בעצם דבר, ומטבע הלשון שנטבע: "חוסר נוחות", לא הוסיף לנו. נסכים ונאמר: "חוסר נוחות" אינו אמנם "סבל", אך השאלה אם בעל-חיים במקרה מסויים נשא ב"חוסר-נוחות" גרידא או אם סבל והתענה, הינה שאלה שתוכרע בנסיבותיו של כל עניין ועניין. "חוסר נוחות", "סבל" ו"סבל קשה" אינם אלא מושגים הממוקמים על-פני רצף אחד, והשאלה אם "חוסר-נוחות" הפך "סבל", או אם "סבל" הפך "סבל קשה", אינה שאלה מופשטת אלא שאלה שתוכרע לגופה של מערכת עובדות הנפרשת לפנינו. אשר לדוגמת הרצועה והזמם, גם היא תימצא אי-שם על פני הרצף, ומה לנו שנכריע בה עתה. כשאני לעצמי, דומני כי נושא הרצועה והזמם אמור למצוא את פתרונו ביסוד השלישי שנדבר בו בהמשך חוות-דעתנו.

אם דיברנו בסולם מד-הסבל וברצף שעליו, נזכור כי בתחתית הסולם יימצאו זוטי-דברים, והן אותן תחושות שניתן לכנותן "חוסר-נוחות-קל-ביותר".

20. דבר אחרון: התעללות בבעל-חיים יכולה שתהא התעללות פיסית - היא ההתעללות שברגיל ניתקל בה - ויכולה שתהא התעללות נפשית. דומה שכולנו נסכים כי התעללות, עיני והתאכזרות יכולים שיהיו גם ללא מגע פיסית. ויש שהתעללות נפשית תהא חמורה מהתעללות גופנית. כך הוא בבני-אדם - כפי שלמדנו מהוראות סעיף 368 לחוק העונשין - ואינני רואה טעם שלא להחיל אותו דין גם על בעלי-חיים. השאלה הינה שאלה של ראיות, ולמותר לומר כי יקשה להוכיח התעללות נפשית בבעל-חיים. ראו עוד: ג'פרי מ. מאסון וסוזן מקארתי, כשפילים בוכים - חיי הרגש של בעלי החיים, בתירגומו של גבי פלג (מחברות לספרות, זמורה בע"מ, תשנ"ז1996-) When (J. M. Masson and S. McCarthy, Elephants Weep). ראו עוד והשוו: C.E. America, Inc. V. Antinori (1968, Fla) שתמציתו מובאת ב- 6 ALR 5th pp. 868-869. (הרגזת פר במלחמת אדם בפר).

21. הגענו ליסוד השלישי העושה התעללות, התאכזרות ועינוי, והוא היסוד הקשה מכל. שני היסודות הראשונים שדיברנו בהם הינם, בעיקרם, יסודות-שבועבדה. אמת נכון הדבר: גם שני יסודות אלה מעוררים שאלות משפט - לעתים שאלות שאינן קלות - אך עיקרם הוא, דומה, בנושאי העובדה שהם מעוררים, נושאים שניתן להכריע בהם על-פי חוות-דעתם של מומחים ועל יסוד חזקות-שבועבדה. שונה מעיקרו היסוד השלישי והוא יסוד משפטי-נורמטיבי. מניחים אנו עתה כי אדם גרם סבל לבעל-חיים, ולנוחות הדין נוסף ונניח כי הסבל הוא סבל-של-ממש. לאמור: לכל הדעות נתקיים היסוד השני ביצירתם של עינוי, התאכזרות או התעללות. ואולם גרימת סבל-של-ממש לבעל-חיים - ולו בידועין - עדיין אין היא עושה "התעללות", "עינוי" או "התאכזרות". הנה הוא רופא המנתח כלב שנפגע בגלגלי מכונית נוסעת, וחרף סמי הרגעה הניתנים לו סובל הכלב ייסורים וכאבים קשים ("יסורי תופת"). לא יימצאו מי שיאמרו כי הרופא מתעלל בכלב, מענה אותו או מתאכזר אליו. אדרבא: מעשי הרופא באו לעזור לכלב, לרפוא לו. נדע מכאן, כי גרימת ייסורים לבעל-חיים - באשר היא - אין די בה ליצירתן של אחת משלוש האחיות הרעות. חייב שיתקיים יסוד נוסף, ובהצטרפו של זה אל-מערכת - ורק אז - נדע כי קמה ונהייתה אחת משלוש האחיות. ואמנם, במושגים אלה של "עינוי", "התאכזרות" ו"התעללות" מובנה יסוד נוסף והוא היסוד העיקרי העושה את העבירה ואת העוולה של צער בעלי-חיים. היסוד המובנה במושגים אלה נלמד כמו-מאליו, והוא: גרימת סבל וייסורים לבעל-חיים בלא שיימצא צידוק למעשה. רק גרימת סבל בלתי-מוצדקת ושלא-לצורך תעשה התעללות, התאכזרות או עינוי. ואילו אם יימצא הצדק למעשה, לא תקום עבירה ולא תהיה עוולה.

22. וכאן אמנם טמון עיקר הקושי: אימתי יימצא הצדק למעשה גרימת סבל לבעל-חיים ואימתי לא יימצא הצדק למעשה? האמירה כי כל עניין ייבחן על-פי נסיבותיו אין די בה, הואיל וההכרעה בשאלת ההצדק הינה, מעיקרה, שאלה ערכית, ושאלה ערכית תיבחן על-פי ערכים ולא (רק) בהתאם לנסיבות.

ואלה דברים אמר זקן השופטים הלורד קולרידג' (Lord Coleridge, .C.J.) בפרשת Ford v.

:Wiley (1889) 23 QBD 203, 209

“Now it is important to settle in one’s mind, so far as it can be settled, clearly what is cruelty, and what is cruelty to abuse or torture an animal within the meaning of the statute. The mere infliction of pain, even if extreme pain, is manifestly not by itself sufficient. Men constantly inflict great pain on one another and upon the brute creation, either for reasons of beneficence, as in surgery and medicine, or under sanctions which warrant its infliction, as in war or in punishment. It is further lawful to inflict it if it is reasonably necessary; a phrase vague, no doubt, but with which in many branches of the law every lawyer is familiar. This involves the consideration of what ‘necessary,’ and ‘necessity’ mean in this regard. It is difficult to define these words from the positive side, but we may perhaps approach a definition from the negative.”

בהמשך דבריו מצטט הלורד קולרידג' דברים שנאמרו בפסק-דין קודם ואשר לפיהם:

"...the cruelty intended by the statute is the unnecessary abuse of the animal."

וכן היו דבריו של השופט הוקינס (Hawkins, J.) באותו משפט (שם, 218):

"To support a conviction then, two things must be proved - first, that pain or suffering has been inflicted in fact. Secondly, that it was inflicted cruelly, that is, without necessity, or, in other words, without good reason."

ובהמשך (שם, שם):

"What amounts to a necessity or good reason for inflicting suffering upon animals protected by the statute is hardly capable of satisfactory definition - each case in which the question arises must depend upon a variety of circumstances; the amount of pain caused, the intensity and duration of the suffering, and the object sought to be attained, must, however, always be essential elements for consideration. To attain one object the infliction of more pain may be justified than would be ever tolerated to secure another."

ואמנם, החוק האנגלי משנת 1911 (ראו לעיל, פסקה 10) מדבר, בין השאר, על הגורם לבעל-חיים "any unnecessary suffering". ראו עוד: Barnard v. Evans [1925] 2 KB 794 בו אמר השופט אבורי (Avory, J.) דברים אלה (בעמ' 797-798):

"I think the expression 'cruelly ill-treat' applies to a case where a person wilfully causes pain to an animal without justification for so doing."

מושג ההצדק לגרימת סבל לבעלי-חיים הינו מושג מורכב - כפי שלמדנו מדברי השופטים - והוא תלוי בגורמים מגורמים שונים, כגון: עוצמת הסבל, משך הסבל והתכלית שמבקשים להשיגה. לתכלית אחת מותר לגרום סבל רב, ולתכלית אחרת אסור לגרום ולו סבל קל. ובלשונו של הלורד קולרידג' בפרשת פורד נ' וויילי (שם, 215):

“Necessity to form an excuse under the statute does not mean, as I have explained, simply that the effect of an operation cannot be otherwise secured. There must be proportion between the object and the means.”

וכן הם דברי השופט הוקינס (שם, 219):

“..it would not be contended by the strongest advocates of the cause of humanity that pain to some extent may not be reasonably inflicted with a view to save an animal's life, to cure it from sickness or injury, or to fit it to fulfil the part for which by common consent it is designed. In each case, however, the beneficial or useful end sought to be attained must be reasonably proportionate to the extent of the suffering caused, and in no case can substantial suffering be inflicted, unless necessity for its infliction can reasonably be said to exist. To save the life of an animal, to restore it to health when suffering from painful disorder, violent measures, causing much misery to it, may often-times be a matter of necessity; a wounded or diseased limb, or an injured eye, may require surgical treatment inseparable from pain; these are illustrations of cases in which the pain caused is for the direct benefit of the animal itself.

...the good to be attained must be reasonably proportionate to the suffering caused.”

ובהמשך (בעמוד 220):

“I have said enough to indicate my views, namely, that the legality of a painful operation must be governed by the necessity for it, and even where a desirable and legitimate object is sought to be attained, the magnitude of the operation and the pain caused thereby must not so far outbalance the importance of the end as to make it clear to any reasonable person that it is preferable the object should be abandoned rather than that disproportionate suffering should be inflicted.”

פירוש הדברים הוא איפוא זה, שלאחר הקביעה כי פלוני גרם לבעל-חיים סבל וייסורים העשויים לבוא בגידרי עיניו, התאכזרות או התעללות, שומה עלינו לברר ולמצוא לאיזו תכלית עשה פלוני מה שעשה, והאם תכלית היא המשקפת ערך חברתי ראוי? ובמקום שיימצא לנו כי התכלית ראויה, נוסיף ונבדוק האם האמצעי שפלוני נקט בו

הוא אמצעי ראוי? ולבסוף: האם יש שקילות בין הסבל והייסורים שבעל החיים נושא בהם לבין התכלית והאמצעים, האם נתקיים מיבחן ה"מידתיות"?

אלה הם איפוא הגורמים אליהם ניתן את דעתנו: האם נשא בעל-החיים בסבל העשוי לבוא בגידרי עיניו, התאכזרות או התעללות? לאיזו תכלית גרם האדם סבל לבעל-החיים? האם האמצעי שהאדם נקט בו הוא אמצעי ראוי? האם יש שקילות בין הסבל לבין התכלית והאמצעים, האם נתקיים מיבחן ה"מידתיות"?

23. ההלכה והחקיקה בארצות-הברית הן באותה רוח של ההלכה והחקיקה באנגליה. ראו, למשל:

Songa A. Soehnel, J.D. "What Constitutes Offense of Cruelty to Animals - Modern American Cases", 6 ALR 5th 733-822 (1992). נספק עצמנו בציטוט שני קטעים מתוך ה-

Jurisprudence 2d, Vol 4 (1995) sub. tit. "Animals". וכך נאמר שם (סעיף 29 בעמוד 370):

"As cruelty statutes are not intended to interfere unreasonably with one's possession, use, enjoyment, or government of animals, not every act which causes pain and suffering is prohibited. Generally, it may be said that an act is considered justifiable or necessary where its purpose or object is reasonable and adequate, and the pain and suffering caused is not disproportionate to the end sought to be attained."

“The question as to what specific acts come within the scope of the law depends very often on the wording of the particular statute of ordinance involved. The word ‘cruelty’, as used act, omission’ or neglect whereby unjustifiable pain or suffering, and under some statutes, death, is caused or permitted; and the words ‘torture’ and ‘torment’ as employed in cruelty to animals statutes have on occasion been similarly defined as including an act , omission, or neglect whereby ‘unnecessary’ or ‘unjustifiable’ pain or suffering is caused or permitted.”

אשר ליחס בין סבל לבין תכלית, ראוי שנביא דברים שאמר בית-המשפט בפרשת Waters v. People 46 P

(1896) 112. באותו עניין שוחררו יונים שהיו מוחזקות בכלובים, ומשפרשו היונים כנף ירו הנאשמים אל-עברן

במטרה להתאמן בקליעה למטרה. אמר השופט קמפבל (Campbell, J.) דברים אלה (שם, 115):

“Every act that causes pain and suffering to animals is not prohibited. Where the end or object in view is reasonable and adequate, the act resulting in pain is, in the sense of the statute, necessary or justifiable, as where a surgical operation is performed to save a life, or where the act is done to protect life or property, or to minister to some of the necessities of man. But the killing of captive doves as they are released from a trap, merely to improve one’s skill of marksmanship, or for sport and amusement, though there is no specific intention to inflict pain or torture, is, within the meaning of this act, unnecessary and unjustifiable.”

ובהמשך (שם, שם):

“Where, as here, the acts charged are admittedly done, not to furnish food, but merely for the sport and amusement of the defendant and his associates, the facts clearly bring the case within the ban of the statute. In contemplation of this law, the pain and suffering caused by such acts are disproportionate to the end sought to be attained, and furnish no adequate or reasonable excuse for the acts which, to be necessary or justifiable, must be prompted by a worthy motive and a reasonable object.”

24. דברים בדומה שמעה גם הכנסת בהליכי חקיקתו של החוק. וכך מצאנו את חבר-הכנסת פורז אומר (דברי הכנסת לשנת תשנ"ד בעמוד 3452; ישיבה מיום 11.1.1994):

"מישהו אמר: איזו חברה אנחנו, אם אנחנו הורגים אותם ואוכלים אותם בסוף, ולכן מה כל העניין הזה של התעללות. אני רוצה לומר, שלבעלי חיים אין הזכות לחיים, אך יש להם הזכות שלא יתעללו בהם, לא יענו אותם ולא יפגעו בהם שלא לצורך. והצעת החוק הזו מכוונת להשיג את היעד הזה."

(האמירה כי "לבעלי חיים אין הזכות לחיים" הינה אמירה קשה, ואעדיף שלא לדון בה).

25. באומרנו כל דברים שאמרנו, לא נוכל שלא להיזכר בהוראות שהורונו חוקי היסוד החדשים - חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד: חופש העיסוק - באשר לפגיעה אפשרית בזכויות היסוד. וכלשון סעיף 8 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (וכמותו סעיף 4 לחוק-יסוד: חופש העיסוק):

"פגיעה בזכויות
8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו."

כך באשר לתכלית הראויה וכך באשר לשקילות (בין התכלית לבין האמצעי), ל"מידתיות". ראו: בג"צ 5016/96 ועוד ליאור חורב נ' שר התחבורה (טרם פורסם), בפסקאות 64 ו-65 לפסק-דינו של הנשיא ברק; פרופסור יצחק זמיר, "המשפט המינהלי של ישראל בהשוואה למשפט המינהלי של גרמניה", משפט וממשל ב' 109, 130 עד 133. הדברים דומים הגם שאין הם בהכרח זהים.

26. יש איפוא למצוא איזון בין שלושה אלה: סבל וייסורים, תכלית ואמצעים להשגת התכלית. לעתים המחוקק הוא שיקבע איזון זה, כגון בחוק הניסויים בבעלי-חיים. החוק אינו אוסר עריכת ניסויים בבעלי-חיים, אך קובע הוא הסדרים ומנגנונים ספציפיים: הן בקביעת התכלית, הן לעניינם של סבל וכאב, הן בקביעת האמצעים. אותן מערכות שהמחוקק לא קבע הסדר ספציפי לגביהן - והן רובא דרובא - שומה על בית-משפט לעשות את האיזון הראוי בין האינטרסים המתגוששים ביניהם. השאלות אינן קלות להכרעה, ולו מן הטעם שהמוסר הטמון בליבנו הוא המחזיק בשרביט. מה לנו שנרחיק לכת: נתבונן בחילוקי הדעות שנתגלעו בין שופטת בית-משפט השלום לבין שופטת בית-המשפט המחוזי וידענו כי השאלה אינה קלה להכרעה.

27. לא ימצאו חולקים על-כך, שנסיין להציל חייו של בעל-חיים או לרפוא לחוליו הינן תכליות ראויות, גם אם במהלך הטיפול נגרמים לו לבעל-החיים סבל וייסורים. והוא, כמובן, אם האמצעים הינם סבירים וראויים. לשון אחר: כאשר טובתו של בעל-חיים נגד עינינו, הכל יסכימו כי ניתן לעזור לו לבעל-החיים ולו תוך כדי סבל וייסורים ב"מידתיות". ואולם מה דין שעה שהתכלית היא טובת האדם בלבד? יש אסכולה הגורסת כי בעל-חיים קנו זכויות לעצמם. אסכולה זו מכירה ב"זכויות בעלי-החיים", ובגירסתה הקיצונית טוענת היא לזכותו של כל בעל-חיים שלא לחוש כאב או סבל כלשהם. בעל-חיים הוא כאדם (או כמעט כאדם). הזכות שלא לסבול כאב וייסורים היא זכותו הטבעית של כל בעל-חיים - זכות שקיבל מן הטבע - והיא זכות הקיימת לעצמה ובלא להתחשב בצורכי האדם. ראו, למשל: Paul A.B. Clarke, Political Theory and Animal Rights (Pluto Perss, London and Winchester, Mass., 1990); Peter Singer (ed.), In Defense of Animals Harper and Row, 1986. כך, למשל, מתנגדים תומכי גישה זו לשימוש כלשהו שעושה האדם בבעל-חיים, לרבות לצורכי מדע, לחקלאות ולציד. לגישה דומה, שאינה נדרשת ל"זכויות", ראו: Samuel Dorner, "What is a Right" The Journal of Value Inquiry Vol. 30 (1996): 427-430. (שם, 429-430):

"I think that we ought to behave toward other animals, in principle, like toward human beings, not by reason of the rights they have ..., but because it is right (morally, ethically) to treat them equally, where the relevant circumstances are equal. So I don't need a sophisticated rights-theory here, like that of Tom Regan in the The Case for Animals Rights, to convince me that it is very bad to treat animals badly, seeing them as inanimate chattels (as humanity usually treats them, perhaps mostly unknowingly). For me it is not less self-obvious that to hit a dog (to deal with a most banal example) is bad, than that to hit a human being is bad, except perhaps that hitting a dog, in normal everyday circumstances, is more inhuman. If the rights-theory is any good here, it is considerations to treat other creatures, in the same circumstances, in analogous ways. mainly only to show that, on principle, the same reasons which compel us to deduce that there are moral considerations for treating human beings, in given circumstances, in a certain way, also compel us to deduce that there are moral consideration to treat other creatures, in the same circumstances, in analogous ways."

בשאלות אלו נוסף ונדון עוד בהמשך דברינו.

האסכולה המעניקה "זכויות" לבעלי-חיים אינה מקובלת, לא בחקיקה ולא בהלכה, אך מזכירה היא לנו בעוצמה רבה כי האדם הוא, אמנם, אדוני כל הארץ ונזר הבריאה, אך בה-בעת ראוי לו כי יתבונן סביבו, ובמעשיו יביא במניין אינטרסים של בעלי-חיים אחרים אף-הם.

טעמי המיצוה: מדוע נאסר עלינו לצער בעלי חיים?

28. מה טעם מצאו בתי-משפט ומחוקקים לקבוע הלכות ולחוקק חוקים להגנת בעלי-חיים? חשוב שנעמוד על התכלית, ולו משום שהתכלית היא אף שתקבע את גבולות ההלכה והחוק. מסתבר שהחוק וההלכה בנו עצמם על כמה וכמה יסודות, ועתה נעמוד על יסודות אלה אחד לאחד.

29. היסוד הראשון והעיקרי בונה עצמו על תחושתנו - תחושת-הלב - כי התעללות בבעל-חיים, התאכזרות אליו, עינוי, הינם מעשים בלתי-מוסריים, בלתי-הגונים ובלתי-הוגנים. תחושת החמלה שאנו חשים כלפי בעל-חיים שמתעללים בו נובעת ממקום עמוק בליבנו, מרגש המוסר שבנו, רגש הנחרד נוכח פגיעה בחלש ובחסר-ההגנה. צוינו מלידה להגן על החלש, ובעלי-חיים הם חלשים. בעל-חיים ליד האדם הוא כילד, תמים וחסר-הגנה. התעללות בילד תזעזע אותנו וכן היא התעללות בחיה. החיה - כמוה כילד - הינה תמימה. אין היא מכירה ברוע ואין היא יודעת כיצד להתמודד עימו. החיה מתקשה להגן על עצמה מפני האדם, והמלחמה בין האדם לבין החיה היא מלחמה בין מי שאינם שווים. האדם מצווה איפוא להגן על החיה כחלק מן הציווי המוסרי להגן על החלש. מיצוות צער בעלי-חיים באה, איפוא, להגן על בעלי-החיים באשר הם, יצורים שהאלוהים נתן בהם נשמה. כל מי שאלוהים בלבבם, יעשו ככל שיוכלו - איש-איש ממקומו - כדי שהאדם לא יענה בעלי-חיים, לא יתאכזר אליהם ולא יתעלל בהם. ומליבו של האדם נחצבה ההלכה ונחקקו החוקים להגנת בעלי-החיים.

30. מטעם זה של צער בעלי-חיים כך צוינו מקדם (שמות כג ה):

"כי-תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו."

וכן בספר דברים כב ד:

"לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו."

פריקת מיטען מבהמה וטעינת-מיטען על בהמה, איזו מיצווה תקדם? לימדנו רבנו הרמב"ם:

"הפוגע [הפוגש] בשניים, אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו - מצווה לפרוק בתחילה, משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען." (רמב"ם, ספר נזיקין, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק יג, הלכה יג).

שוב - צער-בעלי-חיים, שלא לצער אותם באשר בעלי-חיים הם.

31. כך הורתה אותנו התורה (ויקרא כב כח):

"ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד."

ניתן ומותר לשחוט שור או שה. ואולם אסור לשחוט שור או שה, אותו ואת בנו (או אותה ואת בנה) ביום אחד.

ועוד הורתה אותנו התורה (דברים כב ו):

"כי יקרא קן-ציפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרוחים או ביצים והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים לא תיקח האם על הבנים".

טעמיהן של מצוות אלו - מה הם? כך לימדנו הרמב"ם ב"מורה הנבוכים" - חלק שלישי, פרק מח (תירגם, ביאר

והכין על-פי כתב-יד ודפוסים, יוסף קאפח, מוסד הרב קוק, תשל"ז 1977-):

"הציווי בשחיטת החי הוא הכרחי, לפי שהמזון הטבעי לאדם אינו אלא מן הזרעונים הצומחים מן האדמה ומבשר בעלי חיים, והמשובח בבשר הוא אשר הותר לנו אכילתו..."

וכיוון שהביא הכרח טיב מזונו (=טיב המזון של בשר בעלי חיים) להריגתו, חיפשנו לו המיתה היותר קלה, ונאסר לענותו בשחיטה הנפסדת, ולא לנחרו, ולא לחתוך ממנו אבר, כמו שבארנו. וכן נאסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, סייג והרחקה, שמא ישחט מהם הבן לפני האם, כי צער בעלי החיים בכך גדול מאוד, כי אין הבדל בין צער האדם בכך ובין צער שאר בעלי חיים, כי אהבת האם וחנינתה על הבן אינו תוצאה של ההגיון, אלא פעולת הכוח המדמה המצוי ברוב בעלי החיים כמציאותו באדם.

זהו הטעם גם בשילוח הקן, כי הביצים אשר כבר דגרה עליהם בדרך כלל, והאפרוחים צריכים לאימן, אינן ראויין לאכילה, וכאשר ישלח את האם ופרחה לבדה אינה מצטערת בראיית לקיחת הבנים... (ההדגשה שלי - מ' ח')

כן היא דרכה של האגדה הנפלאה אודות רבי יהודה נשיא והעגל שנדון לשחיטה וביקש שלא

ישחטוהו. בשל שלא ריחם על העגל באו עליו על רבי ייסורים, ובשל רחמים שריחם הלכו ממנו ייסורים:

"... ייסורים של רבי על ידי מעשה שגרם הוא עצמו באו, ועל ידי מעשה אחר הלכו. על ידי מעשה באו, מה היה הדבר? עגל אחד שהולכו אותו לשחיטה, הלך תלה העגל ראשו בתוך כנף בגדו של רבי ובכה. אמר לו לעגל: לך, באשר לך נוצרת [לשחיטה]."

אמרו משמים: הואיל ואיננו מרחם על הבריות - שיבואו עליו ייסורים...

ועל ידי מעשה אחר הלכו יסוריו, ומספרים: יום אחד היתה שפחתו של רבי מטאטאה את הבית, היו מונחים שם בני חולדה והיתה מטאטאה אותם, אמר לה: הניחי אותם, הרי כתוב 'ורחמיו על כל מעשיו' (תהלים קמה, ט).

אמרו משמים: הואיל ומרחם - נרחם עליו, ואז פסקו יסוריו." (בבא מציעא פה ע"א בתירגום ובביאור הרב עדין שטיינזלץ).

וכך אף בָּחֵרוּ הַקִּב"ה לַמֶּשֶׁה שִׁנְהִיג אֶת עַמּוֹ:

"וַיֹּמַשׁ הָיָה רֹעֵה' (שמות ג א) מֶשֶׁה לֹא בָחַן הַקִּב"ה אֶלָּא בְצֵאן.

אמרו רבותינו: כשהיה משה רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי, ורץ אחריו, עד שהגיע לחסות. כיון שהגיע לחסות, נדמנה לו ברכה של מים, ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו, אמר: אני לא הייתי יודע, שרץ היית מפני צמא, שמא עייף אתה? הרכיבו משה על כתפו והיה מהלך.

אמר הקב"ה: יש לך רחמים לנהג צאנו של בשר ודם, חייך, אתה תרעה צאני ישראל, הווי: 'ומשה היה רועה'. (שמות רבה, פרשה ב סימן ב)

כך היא אף המיצוה של "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (דברים כב י). ראו עוד: פרופסור אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית (ירושלים, תשנ"ו 1996-) כרך חמישי, 431 ואילך, בייחוד 445 ואילך, בערך "צער בעלי חיים"; ספר החינוך (עם מבוא, חילופי גירסאות, הערות וביאורים, מאת הרב חיים דב שעוועל, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשנ"ד) מיצוה תק"ע.

המיצוה שלא לַצַּעַר בעלי-חיים הינה מיצוה מדאורייתא וממילא דוחה היא דברי חכמים: "צער בעלי חיים - דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן" (שבת קכח ע"ב). ובתירגומו-פירושו של הרב עדין שטיינזלץ: "צער בעלי חיים מן התורה הוא ובאה מיצוה מן התורה ודוחה מיצוה מדברי חכמים."

עד כאן דעה אחת: המיצוה היא שלא לצער בעלי-חיים באשר בעלי-חיים הם. זו מידת הרחמים

שבליבנו, האוסרת עלינו לצער את החלש מאיתנו. ולא נוכל שלא לזכור את מעשי הבבלים במלך צדקיהו: "ואת

בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עיוור ויאסרוהו בנחשתיים ויביאהו בבל" (מלכים ב כה ז). זה העינוי ממנו חשש צדקיהו ואשר עליו שח לירמיהו (ירמיהו לח יט; ראו לעיל, פסקה 14).

32. דעה שניה היא, שמיצוות שילוח הקן ואיסור שחיטת אותו-ואת-בנו-ביום-אחד, תכליתן היא שלא יהפוך האדם אכזר, שלא תושחת נפשו במעשי-אכזריות. וכן הוא פירושו של הרמב"ן (פירוש הבא למיצוות שילוח הקן בדברים כב ו):

"כי ייקרא קן ציפור לפניך. גם זו מצווה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם... וכתב הרב במורה הנבוכים כי טעם שילוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה [רחמיה] לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדיבור אבל הוא מפעולת כוח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצווה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר... טעם המניעה ללמד אותנו מידת הרחמנות ושלא נתאכזר האכזריות התפשט בנפש האדם... להדריכנו וללמד אותנו המידות הטובות..." (ההדגשה שלי - מ' ח')

הרמב"ן חולק איפוא על פירושו של הרמב"ם לטעם המיצוות. לדעתו נועדו המיצוות לחינוכו של האדם, שלא יהפוך האדם אכזר, שמא תחלחל הקהות והאכזריות בנשמתו. ד"ר נחמה ליבוביץ בפירושה למיקרא (עינינו חדשים בספר ויקרא, תשמ"ו) עומדת על חילוקי-דעות אלה (שם, 315 עד 320), ומוסיפה היא על דעת הרמב"ן את דעתו של הרשב"ם בפירושו למיצווה "לא תבשל גדי בחלב אימו" (שמות, כג יט). הרשב"ם הולך בדרכו של הרמב"ן, ולדעתו גם מיצווה זו גם שתי המיצוות האחרות "ללמדך דרך תרבות ציוה הכתוב". כן מצביעה ד"ר ליבוביץ על פירוש הרשב"ם למיצוות שילוח הקן, "שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד". בהמשך דבריה מביאה הד"ר ליבוביץ פירוש שלישי והוא ללמדך דרך ענוה (שם, 317-319).

33. כשאני לעצמי, אינני מוצא סתירה בין דרכי הפרשנות השונות. שלושה הפירושים משלימים זה את זה ומבארים זה את זה. ואולם לא אכחד כי לדעתי שורש המיצוות הוא בהרגשתו של האדם פנימה, והוא כדעת הרמב"ם. יחד-עם-זאת ראוי לנו שנפנים את החסד והרחמים. וכאשר יושב לו הקהל במופע של מלחמת-פרים וזועק ומריע - בקול ניחר ובפנים סמוקות - "אוֹלָה" נוכח פר שסכינים תקועות בגבו ודמו מוקז ממנו קילוחים-קילוחים, נצפה כי בצאתו ממופע-הזוועה ינהג ברוחו של המופע וליבו יהיה גס באנשים סביבותיו. אדם הקהה לריגשות החיה רגשותיו יקהו גם כלפי חברו האדם. התעללות בחיה היא התעללות בחסר-הישע. המעשה טובל

כולו בחוסר הגינות, וחוסר הגינות טיבעו שהוא נספג בנפשו של האדם. אמרנו דברים שאמרנו, ועדיין לא דיברנו באותו איל ביש-גדא שהרחיק מביתו וקרניו נאחזו בסבך.

34. גם בימינו שומעים אנו פירושים שונים לאיסורי התעללות, התאכזרות ועינוי של בעלי-חיים. פעם נשמע על הרחמים, פעם על חינוך האדם, פעם על אי-הגינות שבהתעללות בחיה חסרת-ישע וחסרת-הגנה. כך, למשל, כותב השופט קמפבל בפרשת וּוּטְרַס נ' הַמְדִינָה (ראו לעיל, פסקה 23) על החוקים שנחקקו ואשר תכליתם היא הגנה על בעלי חיים מפני האדם (שם, 113):

“Their aim is not only to protect these animals, but to conserve public morals, both of which are undoubtedly proper subjects of legislation. With these general objects all right-minded people sympathize.”

הנה-כי-כן, השופט קמפבל מצדד גם ברמב"ם גם ברמב"ן. השופט הוקינס בפרשת פורד נ' וויילי מוסיף ואומר כי התרת עינויים של בעלי-חיים דרכם שיקשיחו ליבו של אדם:

“Constant familiarity with unnecessary torture to and abuse of dumb animals cannot fail by degrees to brutalize and harden all who are concerned in or witness the miseries of the sufferers, a consequence to be scrupulously avoided in the best interests of civilized society.”

בפרשת Pennsylvania Society For P.C.A. v. Bravo Enterprises 237 A.2d 342 אמר השופט מוסמאנו (J. Musmanno), בדעת מיעוט, כמה דברי-תוכחה שראוי כי נקרא אותם ונאזין להם. וכך פתח השופט מוסמאנו את חוות-דעתו (שם, 350):

“If there is one commodity of which there is no need for a further supply, it is violence. If there is one school that the world can afford to miss, it is one for the tutoring of methods of violence, brutality and cruelty. Thus, In Pennsylvania, we can well do without a bullfight which is nothing less than an open air lyceum in the art of torturing helpless animals”.

בהמשך דבריו לועג השופט מוסמאנו למטאדורים הלוחמים בפרים חסרי-האונים (שם, 350-351):

“There is one principle in the American way of doing things that is universally recognized, invariably defended and constantly eulogized. That is fair play, but where is the fair play in a bullfight? A fight suggests opposing forces somewhat reasonably balanced in might. But in a bullfight the animal has no chance. He is goaded, tantalized and lanced into a state of fury, and then, when the bull, in safeguarding his dignity and, as he has reason to believe, his very life, countercharges, the brave matadors leap behind a fence or wall, and once the bellowing beast has passed by, they return to the fray to plunge their pusillanimous prongs into the vitals of a dumb beast who had never done them harm and who, under the laws of nature, is entitled to enjoy the freedom of green fields, refreshing brooks, and playful companionship with other member of the bovine family.”

ולבסוף מאפיין השופט אותם אנשים המתעללים בבעלי-חיים או הצופים בהתעללות בבעלי-חיים (שם, 351):

"A dog's life is not much of a life of itself, nor is that of a bull, a horse or any other dumb creature. But he is at least entitled to non-molestation from those who, too gross to understand the rapture of music, too shallow to appreciate the beauty of literature, too sluggish to respond to the drama and comedy of the theater, too apathetic to excite over the wholesome contests of athletics, too dull to comprehend the wizardry of painting and sculpture, must have their superficial natures titillated by the bellowing of pain of a helpless, tripping, bleeding quadruped."

השופט מוסמאנו היה במיעוט, ואת דעתו על חבריו למותב הביע בלשון חותכת וצורבת (שם, 353):

"The Majority Opinion offends against public policy and then, apart from the sociological damage done to society, it commits the cruel fault of confusing the law...

It must be admitted that there are cases where the law is ambiguous and judges differ as to its proper interpretation, there are also cases where the facts are so mixed up that even black-robed Blackstone scholars reach different conclusions as to what they actually are, but here is a case where the law is as transparent as a day in June and the facts as uncomplicated as the silhouette of a village in the rays of a descending sun. Yet, this Court, that is, the majority of it, appraises the law and the facts in a manner which defies logic, derides commonsense and makes one wonder as to what price legal education.

This decision is such an infliction on the profession that I would be happy to be invited to join an organization which could be formulated and entitled Society to Prevent Cruelty to Lawyers."

אין בליבי ולו שמץ-ספק כי חברינו בבית-המשפט העליון של ישראל היו כולם מצרפים דעתם לדעתו של השופט מוסמאנו לגופם של דברים (אם לא לגופם של שופטים).

35. בימינו גוברת הנטייה לאפיין איסורי צער-בעלי-חיים כנורמות הראויות לחברה בת-תרבות. כך, למשל,

אומרים דברי ההסבר להצעת-חוק צער בעלי-חיים, התשנ"ב-1992 (ה"ח לשנת תשנ"ב, 298):

"חוק זה מטרתו מניעת התאכזרות לבעלי חיים ופיקוח על ניסויים הנערכים בבעלי חיים. חברה נאורה נמדדת לא רק ביחסה לבני אדם אלא גם ביחסה לבעלי החיים."

וכן היו דברי חבר-הכנסת פורז בדיון בכנסת (דברי הכנסת, ישיבת יום ה-11 בינואר 1994, בעמוד 3425):

"אני רואה בחוק זה חשיבות ממעלה ראשונה, משום שהוא חוק הנוגע לעניינים של מוסר. חברה מתוקנת ונאורה צריכה, כמובן, לדאוג לבני אדם, אבל היא צריכה גם למנוע התאכזרות והתעללות בבעלי חיים..."

באותו הקשר ראוי להזכיר את דבריו של מ"מ הנשיא השופט לנדוי בבג"צ 281/78 אגודת צער בעלי-חיים בישראל נ' עיריית תל-אביב-יפו ואח', פ"ד לב(2) 404. המשיבים ביקשו לארגן "מלחמת שוורים 1978", בהבטיחם כי "אין פגיעה פיזית בשור..." וכי המדובר בבידור בלבד. העותרת ביקשה למנוע את המופע, אך בית-המשפט דחה את העתירה בקובעו כי לא יתערב בשיקול דעת המשיבים שהתירו את המופע. ואולם בית-המשפט לא חסך את שבת-לשוננו מן המופע. וכך אמר השופט לנדוי (שם, 409):

"ברצוננו להוסיף גם זאת: אף כי לא עלה בידי העותרים לשכנע אותנו שמופעים אלה דינן לפסילה בשל צער בעלי חיים - ורק זאת היתה עילת פנייתם לבית-משפט זה - רחוק אני מלומר שהדעת נוחה מגילוי נוסף זה של 'תת-תרבות' שבו מבקשים המשיבים לזכות את הציבור הישראלי, כאילו לא די לנו בחיקויים אחרים של תת-תרבות המיובאים אלינו בשפע מחוץ-לארץ. ללא ספק יהיה במופעים אלה, אפילו בצורתם 'המעודנת' שאליהם מתכוונים המשיבים, משום שילהוב היצרים של ההמון וסכנת ברוטליזציה, הנשקפת לנו גם בלאו הכי מתופעות שליליות שונות הרווחות בציבורנו..."

מצער בעלי-חיים לצערם של תנינים

36. משהתווינו קווים מנחים לפירושו של החוק, הבה נקרב מבטנו אל עניינינו-שלנו. השאלה הנשאלת היא, אם המשיבה מענה תנינים, מתאכזרת אל תנינים או מתעללת בתנינים בדרך כלשהי. שאלה זו נחלקת לשתי שאלות-מישנה, ובאלו שומה עלינו להכריע. ראשית לכל, עלינו לקבוע אם מאבק האדם בתנין גורם לו לתנין סבל וייסורים העוברים את סף הזוטות (de minimis). תשובה שלילית תסיים את ההליך והמשיבה תיפטר לביתה בלא כל פגע. ואילו אם ימצא לנו שהתנין נושא בסבל ובייסורים העוברים את סף המותר, יהיה עלינו להכריע בשאלת-המישנה השניה, והיא: האם יש לה למשיבה צידוק למעשה, צידוק שיוציא את מעשי האדם בתנין מגידרם של התעללות, התאכזרות ועינוי? נדון עתה בשתי שאלות-מישנה אלו, אחת לאחת, ונפתח בנושא הסבל והייסורים.

37. אלו תחושות חש התנין בעת המאבק? האם נושא הוא בסבל פיסי? בסבל נפשי? האם חש הוא אך ב"אי-נוחות" כשם שאדם יכול שיחוש, למשל, בעת שיעור התעמלות? וכיצד נדע את כל אלה? התנין דמו הוא דם קר ואין הוא כיונקים שדמם דם חם הוא. ולא זו בלבד שהתנין אינו דובר את שפתנו, אלא שבייסוריו אין הוא משמיע נאקות כאב ככלב או כחתול. כיצד נדע איפוא תחושותיו של התנין בעת המאבק - מה הן? התשובה לשאלה הינה כמובן זו, שנשעין עצמנו על חוות-דעת המומחים, תוך שאנו נעזרים בשכל הישר ובהגיון הפשוט. ודבריהם של המומחים הם שינחו אותנו הדרך.

מאבק באדם בתנין נחלק לפעילויות שונות המתרחשות במהלכו, ושומה עלינו לדון בכל פעילות לעצמה, לידע ולהיודע מה השפעתה על התנין.

א. משיכת ראשו של התנין כלפי מעלה.

בית-משפט השלום קבע כי מעשה זה גורם כאב וסבל לתנין, ואילו בית-המשפט המחוזי סבר כי מסקנה זו לוקה בחוסר סבירות. אל מחנהו של מי נספח עצמנו? פרופסור מנדלסון העיד כי תנועת הראש כלפי

מעלה - במשיכת ראשו של התנין - אינה תנועה טבעית לתנין. תנועת ראשו הטבעית של התנין היא ימינה-שמאלה, בחפשו טרף לעצמו, ולא מעלה-מטה. גם ד"ר טיומקין, המומחה מטעם המשיבה, מסכים כי "תנין לא לוקח את ראשו אחורה 90 מעלות באופן טבעי" וכי "התנין איננו חיה גמישה". צפייה בקלטת הווידאו - המתארת את המאבק למתחילה ועד סוף - לימדתי כי משיכת ראשו של התנין לאחור וכלפי מעלה נעשית תוך הפעלת כוח רב, והזווית הנוצרת בין ראשו לבין גופו אין היא רחוקה מ-90 מעלות. והנה: הטבע חנן את בעלי-החיים באברים מאברים שונים, האברים מחוברים ביניהם-לבין-עצמם, וכל אבר נע - או אינו נע - על ציר לכיוונים אלה ואחרים. התנועה הטבעית היא התנועה שיועדה לאבר פלוני, ותנועה שאינה טבעית גורמת, על-פי טבע הדברים, סבל וייסורים. נסה לכופף גוון לאחור ליצירת "קשת", וידעת. נסה להביא את רגלך עד לאוזןך, וידעת. ניתן לאמן אברים אלה ואחרים, והאדם יוכל לעשות כן לרצונו. התנין, למיטב ידיעתנו, לא ביקש מן המשיבה כי תאמן אותו במשיכת ראשו לאחור, ואין זו אלא מסקנה נדרשת כי משיכת ראשו לאחור גורמת לו ייסורים. לא אך "חוסר-נוחות", אלא כאב וייסורים. כך העיד פרופסור מנדלסון, ואינני רואה טעם טוב שלא לקבל את דבריו.

ב. היפוך התנין על גבו.

האדם-המתאבק מטלטל את התנין ולאחר מכן הופך אותו על-גבו. בהיותו שרוע על גבו שוקע התנין במעין-תרדמה. לדעת בית-המשפט המחוזי לא הוכח שמעשה זה גורם לתנין סבל. "לכל היותר" כך קבע "נגרמת לו אי-נוחות כלשהי". הכל מסכימים כי שכיבה על הגב אינו מצב טבעי לתנין, וצפייה בקלטת הווידאו תלמדנו כי התנין מתנגד להפיכתו על-גבו. אכן, נזק פיסי לא נגרם לו, אך התנין נכנס למעין מצב של היפנוזה. וכדבריו של מר פאול רפפורט, אחד מעדי המשיבה: "זה לא בדיוק עילפון. זורם לו פחות דם לאזורים הפריפריים של הגוף. הוא מוריד את חילוף החומרים ואז הוא לא זז. זה נמשך 10-15 שניות." ד"ר טיומקין הוסיף והעיד כי "לתנין ששוכב על הגב נגרמת עקה מסויימת". כשאני לעצמי, אעדיף לסווג עקה זו - עקה שהאדם-המתאבק גורם לתנין בכוח ושלא-לרצונו של התנין - כבאה בתחומי עינוי, התאכזרות והתעללות. אכן, אפשר שעניינו בסף נמוך של אחד משלושה מעשים רעים אלה - אין המדובר בסבל קשה או בייסורים רעים - אך כפי שאמרנו בתחילתה של חוות-הדעת, די בסבל כלשהו כדי לעורר את החוק משנתו.

ג. הפעלת לחץ על ליסתו של התנין.

האדם-המתאבק לוחץ על ליסתו של התנין, ועל-כך אומר בית-המשפט המחוזי (בין השאר) ששומה עלינו לזכור כי מדברים אנו "בחיית טרף גדולה ומגושמת, ועל כן לא עלה בידי המשיבה [המערערת לפנינו] לקבוע כי פעולה זו מסבה לתנין כאב של ממש, מלבד חוסר נוחות מסויימת." (ההדגשה במקור - מ' ח'). גם

מסקנה זו קשתה עליי. וכי "חיית טרף" - ולו "גדולה ומגושמת" - חסינה היא מפני כאב? ומה הצדק נמצא לו לבית-המשפט המחוזי להתערב במסקנת בית-משפט השלום - מסקנה המיוסדת על חוות דעתם של מומחים - כי הלחץ על הלסת גורם כאב לתנין ולא אך "אי-נוחות"? הכאב ומידת-הכאב תלויים, כמובן, בעוצמת הלחץ על הלסת, ועל-פי דבריו של מר רפפורט, האדם-המתאבק "מפעיל לחץ של חצי ממשקל גופו של האדם. או שלישי. איני יודע בדיוק". אכן, לא מצאתי טעם לסטות מהכרעתו של בית-משפט השלום כי הפעלת לחץ על לסת התנין תוך כדי המאבק, גורמת כאב לתנין.

ד. נוסף לאלה ראוי להזכיר עוד כמה דברים באשר למאבק. כך, למשל, התנין סובל ממתח במהלך האירוע ועקב כך נפגעת לזמן-מה מערכת החיסון של גופו. ובאותו הקשר: פרופסור מנדלסון נשאל "איך בודקים דיכאון אצל תנינים", ועל-כך השיב: "אם אחרי ההתעללות הם היו מנסים להאכיל, די בטוח שהוא לא היה אוכל". והנה, ד"ר טיומקין מאשר כי ביום המופע ממעטים התנינים לאכול. ד"ר נרי מסביר בעדותו את מקור המתח. לתנין דם קר, ועל-כן אין הוא יכול לווסת את חום גופו שעולה עקב הקרב. התוצאה היא מתח, ו"סטרוס גורם לירידה במערכת החיסונים ולהביא למחלות". דברים אלה אינם נזכרים בפסק-דינו של בית-המשפט המחוזי, ולדעתי נודעת להם חשיבות במישקלם המצטבר לשאר העובדות שלעניין. על עצמי אוכל להעיד - ואין אני אלא הדיוט - כי צפייה בקלטת הווידאו לימדה אותי שהתנין סובל מן הטילטולים שהוא מיטלטל בהם ומן המעשים שעושים בגופו.

38. עתה, משידענו כי מאבק האדם בתנין גורם סבל לתנין, הבו נעבור לנושא האחרון שלעניין, והוא: האם גרימת הסבל לתנין במהלך המאבק עולה כדי עינויו של התנין, התאכזרות לתנין או התעללות בתנין? בניסוח אחר: האם תכליתו של המופע מצדיקה את המעשים שהאדם עושה בתנין, מעשים הגורמים סבל לתנין ולו ברמת-סבל נמוכה.

39. כפי שאמרנו בראשית חוות-דעתנו, הקטע השנוי במחלוקת אורכו כארבעים ושבע שניות, והוא חלק ממופע בן שלושים דקות. למופע בכללותו יש, ככל הנראה, ערך חינוכי. המארגנים עורכים הכרות בין הצופים לבין התנין, ניתנים לצופים הסברים אודות אורח-חייו של התנין, מיבנה גופו, דרכי תזונתו וכדומה. חלקו זה של המופע דומה לביקור בגן-חיות, אלא שלהבדיל מגן-חיות רגיל בעל-החיים היחיד המוצג לקהל בחמת גדר הוא התנין. אכן, יהיו מי שיתקוממו נגד קיומם של גני-חיות אף-הם. בעלי-החיים שבגן-החיות, כך יאמרו האומרים, מקומם הוא בטבע החופשי ולא בכלובים הצרים מהכילים. כך האריה והג'ירף, כך הפיל והקנגורו, כך הקוף והדוב, כך הציפורים למיניהן וכך כל בעל-חיים. ואולם הכל יסכימו כי גני-חיות הינם לגיטימיים (לעת הזו), וחמת גדר היתה נגן-חיות. ואולם מה באשר לאותן ארבעים ושבע שניות של מאבק האדם בתנין?

ראינו בדברינו למעלה כי יש וראוי להבחין בין מקרים בהם גורם האדם במעשיו סבל לבעל-חיים, שעה שתכלית המעשים היא טובתו של בעל-החיים - כגון בניתוח שנועד לרפוא לבעל-החיים - לבין מקרים בהם תכלית המעשים היא טובת האדם. בעוד אשר מקרים מן הסוג הראשון לא נסווגם, על דרך העיקרון, כעינוי, כהתאכזרות או כהתעללות, מקרים מהסוג השני יש להוסיף ולבוחנם מקרוב. ואמנם, בסוג מקרים זה האחרון - כאשר התכלית היא טובת האדם - ניתן להבחין בין תכלית לתכלית, ולא הרי תכלית כהרי תכלית. יש תכלית שבכוחה לכפר ולו על סבל מעט כי ייגרם לבעל-חיים, ויש תכלית שלא תאצור כוח לכפר על כל סבל שהוא לבעל-החיים. דגם לתכלית מכפרת יכול שיימצא לנו בניסויים הנערכים בבעלי-חיים, הכל כנאמר וכמפורש בחוק הניסויים. כך, למשל, ניסוי הנערך לקידום הבריאות, הרפואה ומניעת סבל - כהגדרת הדיבור "ניסוי בבעלי חיים" בסעיף 1 לחוק הניסויים - הינו ניסוי שחברתנו מתירה (במיגבלות חוק הניסויים) גם אם נגרם סבל לבעל-החיים.

הוא הדין, למשל, באילופם של כלבים להיותם כלבי-נחיה לעיוורים. לא ידעתי כיצד מאלפים כלבים להיותם כלבי-נחיה לעיוורים, אך גם אם נושאים הם בסבל כלשהו תוך כדי אילוף, תכלית המעשה יכולה שתכפר על המעשה. כך הוא, ככל הנראה, דינם של גני-חיות, שחיות-פרא ובני-כנף אשר הורגלו לג'ונגל ולמרחבים כולאים אותם בכלובים וסוגרים עליהם בביטון וברישותות מתכת. גני-חיות, כך יאמר האומר, נודע להם ערך חינוכי רב: ללמד ילדות וילדים אריה מה הוא וכיצד יהלך הנמר, דרכו של הנחש להתפתל וכיצד לוחך הג'ירף עלי-צמרת. וגם לכך נועדו גני-חיות, לשימור זנים ומינים הנמצאים על סף כיליון והכחדה (בעיקר בשל מעשי האדם). ערכים אלה, ערכי-חינוך ושימור מעשי-בראשית - כך יוסיף האומר ויאמר - נודע להם - אם נשאל ביטוי ממקום אחר - ערך חברתי פודה (redeeming social value). השוו: ע"פ 495/69 עומר נ' מדינת ישראל, פ"ד כד(1) 408; בג"צ 4804/94 חברת סטיישן פילם בע"מ נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות (טרם פורסם), בפיסקה 16 לחוות-דעתו של הנשיא ברק ובפיסקאות 20 ואילך לחוות-דעתי. וערך חברתי זה תהיה בו מעין-כפרה. למותר לומר כי גם אותו ערך חברתי פודה לא יאצור כוח לכפר על תנאי מגורים (כליאה) קשים לחיה ולעוף. ויש שתנאי המגורים יהפכו לתנאי-כליאה כה קשים, עד שאלה יכריעו את הכף.

40. בענייננו-שלנו, אין ספק כי מופע ארבעים ושבע השניות לא נועד לטובתו של התנין. מכל מקום, לא שמענו כיצד עשוי המופע לקדם אינטרס כלשהו של התנין. יתר-על-כן: לא שמענו אף כי מופע המאבק נודע לו ערך חינוכי כלשהו. נהפוך הוא: תכליתו היא תכלית מסחרית גרידא. מאבק האדם בתנין נועד לשמש מוקד-משיכה ואטרקציה משעשעת לקהל הצופים. יש להניח אף זאת, כי חלק מן הקהל, למיצער, נמשך למקום כדי להיות נוכח באותן ארבעים ושבע שניות. האם תכלית זו ראויה היא כדי גרימת סבל לתנין?

אקדים ואומר: לא אשלול מראש כל הדגמה של מאבק אדם בתנין. יש תרמילאים שמגמת פניהם אתרים על-פני כדור הארץ בהם שורצים תנינים, והסכנה מפני תנינים תוקפים היא מרובה. לו מדובר היה, למשל, בקורס הנערך בתום-לב ומטרתו הדרכה והכנה לתרמילאים אלה, לא הייתי שולל על-הסף הדגמה של מאבק אדם בתנין ללימוד הגנה עצמית. תכלית זו ניתן היה לראות בה תכלית ראויה, והיא בדומה לניסויים הנערכים בבעלי-חיים. ואולם בענייננו אין המדובר אלא בשעשוע ובבידור. האמנם מוצדקים הם מעשי גרימת סבל לתנין לבידורו של האדם? תשובתי לשאלה היא בשלילה. כמה וכמה טעמים לדבר ובחלקם באים הם הטעמים אלה בתוך אלה.

41. ראשית לכל, אינני מוצא כל הצדק לגרום סבל וצער לבעל-חיים מחוסר הגנה וחסר-ישע, רק כדי לבדר קהל צופים. המעשה הוא בפשטות מעשה בלתי-מוסרי, וחלילה לנו מהתירו. החיה היא יצור חי חסר-ישע, וכמוה כקטין חסר-ישע. גם החיה גם הקטין לא יוכלו להגן על עצמם, ולא יוכלו לתבוע את עלבונם ולהשיב את כבודם. הנראה אדם גורם סבל לקטין חסר-ישע ואנו נעמוד מנגד ונחריש? ואם ניחלץ לעזרת הקטן - ואכן ניחלץ לעזרתו - כן נעשה לבעל-החיים שהאדם גורם לו סבל.

שנית, צפיה במופע המאבק, לא זו בלבד שאין בה מסר חינוכי אלא ששולחת היא אלינו מסר אנטי-חינוכי. אכן, קשה להשלים עם קיומו של אירוע בו יבואו אנשים, נשים וטף כדי לחזות באדם הפוגע בתנין ומכניע אותו באלימות, והכל למען השעשוע והבידור. כבר אמרנו, ונחזור: המתאכזר לבעלי-חיים חסרי-הגנה ליבו יהפוך גם בקירבו וסופו שיתאכזר גם לבני-אדם; ומי שראה אדם מתעלל בבעל-חיים ועמד מנגד, סופו שיעמוד מנגד גם כאשר יתעללו בבני-אדם. אוסיף עוד, בזהירות המתחייבת: מופע המאבק, לא זו בלבד שגורם הוא ייסורים לתנין, אלא שמביא הוא להשפלתו. ואל יהא הדבר קל בעינינו. לא אדע אם התנין מרגיש עצמו מושפל כאשר המתאבק מחזיק בו בזנבו, מטלטל אותו אנה ואנה, הופך אותו על גבו, ועושה בו עוד ועוד מעשים כמו היה בובת-סמרטוטים נעדרת רוח-חיים. ואולם זאת אדע, שמעשי האדם בתנין, לו נעשו באדם, היה בהם כדי להשפיל ולדכא. ובiodענו זאת, נוסיף ונדע כי הצופה התמים יכול שיאניש - אף שלא-ביודעין - את התנין, וממילא יראה בהשפלתו מעשה לגיטימי ואולי אף ראוי. אנו לא נסכים לכך.

שלישית, קרב האדם בתנין הוא קרב נעדר-הגינות, וכזאת לא ייעשה במקומו. כולנו ידענו כי הקרב אינו קרב-אמת, וטוב שכך. תוצאותיו של הקרב ידועות מראש, ולתנין אין כל סיכוי שהוא לנצח. לוחמי-התנינים הם אנשים מנוסים ומאומנים כדבעי, ויודעים הם היטב מה יעשו ומה לא יעשו - ואימתי יעשו או לא יעשו - כדי להכניע את התנין. מאבק-אמת הוא מאבק שתוצאותיו אינן ידועות מראש. אשר למאבק האדם בתנין, ובiodענו טיבו של מאבק זה, הבו נאמר ונכריז בקול: המאבק אין הוא מאבק-אמת. המאבק אינו כלל מאבק אלא - בפשטות - התעללות בבעל-חיים תמים וחסר-אונים. על מלחמת הפרים אמר השופט מוסמאנו כי אין בה מאבק הוגן. ראו דבריו בפרשת ברון, לעיל, פסקה 34. אותם דברים עצמם, אם כי באורח מינורי יותר, נוכל להסב על מאבק האדם בתנין. באותו הקשר ביקשנו להסב את תשומת-הלב להוראת סעיף 5 לחוק הגנת חיית הבר, תשט"ו-1955, האוסרת על שיטות צייד שבהן אין הצייד נוהג הגינות בניצוד (ככל שיש הגינות במעשה ציד באשר-הוא).

רביעית: המופע הוא, בעיקרו, מופע של אלימות. אלימות היא מיצרך שהחיים מספקים לנו בשפע ואין לנו צורך נוסף בו. עמדו על-כך השופט מוסמאנו בפרשת ברו (ראו לעיל, פסקה 34) והשופט לנדוי בפרשת אגודת צער בעלי חיים בישראל (לעיל, פסקה 35), ומה לנו שנוסיף על דברי-תוכחה שהשמיעונו. אכן, יש ענפי ספורט מוכרים, והם רוויי-אלימות וסבל למתחרים. ואולם באותם עניינים, למיצער, נוטלים המתחרים על עצמם סיכון מראש. בענייננו-שלנו, לא שמעתי כי ביקשו את הסכמת התנין לאותו מאבק שמביא עליו ייסורים.

42

. מוסיפה המשיבה וטוענת, שצו כי יינתן לאיסור המופע, עלול הדבר להביא עליה נזקים כספיים גדולים. תשובתנו לטענה היא, שאיננו רואים בהפסדים כספיים כי יבואו, יסוד "פודה" שיש בו כדי להתיר גרימת סבל לתנינים. בהקשר זה נפנה את תשומת-הלב לדברים שאמר בית-המשפט באנגליה בפרשת פורד נ' ויילי, ומהתם להכא.

הוא הדין בטענה כי איסור על המופע יש בו כדי לפגוע בזכות הקניין של המשיבה בתנינים. טענה זו אף אינה ראויה לתשובה.

סוף דבר

43. דוברת עמותת "תנו לחיות לחיות" הינה הגברת אתי אלטמן. גב' אלטמן העידה במשפט, וכך אמרה, בין שאר דבריה:

"ת. אני עושה את העבודה 9 שנים. אני עובדת 24 שעות ביום בהתנדבות. אני לא מקבלת אגורה. אני רואה את ההתעללות שלא נפסקת. מה שקורה בקרבות מוביל את הנוער לעוד אלימות. את זה אני רוצה להפסיק.

ש. מה ההתעללות בתנין?

ת. בצורה שלוקחים אותו, ותופסים לו את הראש ומושכים לו בזנב זו התעללות. בחמת גדר אנשים באים לראות תנינים ולא האבקות בין האדם לתנין. אני בטוחה שהתנין לא נהנה מזה אך הוא לא יכול לומר מה הוא מרגיש כי אינו יכול לדבר.

אני מכירה את עצמי בתור דוברת של החיות שלא יכולות לדבר ואני מדברת בשמם ומבקשת להפסיק את ההתעללות.

(העדה בוכה)."

דברים היוצאים מליבו של אדם דרכם שנכנסים הם אל ליבו של אדם.

44. דעתנו היא כי בעריכתו של מאבק האדם בתנין עוברת המשיבה על לאו של "איסור התעללות" הקבוע בחוק צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994. ומשנמצא לנו כך, ממילא יש לאסור על המופע כהוראת סעיף 17א לחוק.

ואולם כאן נתקלים אנו בקושי-מה. בהתאם להוראת סעיף 17א(ד) לחוק, תוקפו של צו מניעה האוסר על מופע כמאבק האדם בתנין, לא יעלה על שנה. ואכן, בית-משפט השלום ציין מפורשות בהכרעתו כי תוקף הצו שהוציא הוא לשנה אחת בלבד. גם לו היה בית-המשפט המחוזי מאשר את החלטת בית-משפט השלום, חלפה-עברה אותה שנה והצו היה מתבטל מעצמו. לא-כל-שכן שביית-המשפט המחוזי ביטל את החלטתו של בית-משפט השלום. לא ידעתי מה טעם קבע המחוקק כי צו מניעה תוקפו יהא לשנה אחת בלבד, אך חזקה עלינו מיצוותו ובדרך שכבש נלך.

45. לא נותר לנו איפוא אלא להצהיר כי המופע של מאבק האדם בתנין שהמשיבה מציגה לקהל הרחב - מופע הכולל הפיכת התנין על גבו, גרירתו, טילטולו, משיכת ראשו כלפי מעלה ולאחור והפעלת לחץ על אברים בגופו - הינו מופע האסור על-פי סעיף 2(א) לחוק. אם לא תפסיק המשיבה את המופע מרצונה, תהא דרכה של המערערת פתוחה לפניה לבוא אל בית-המשפט ולזכות בצו מניעה כהוראת סעיף 17א לחוק.

46. לאחר שהחלטנו לדון בבקשה שלפנינו כאילו ניתנה בה רשות ערעור, וכאילו הוגש ערעור על-פי הרשות שניתנה, נקבל את הערעור, נבטל את פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי, ונשיב את פסק-דינו של בית משפט השלום על כנו. כן נוסיף ונצהיר כאמור בפסקה 45 לעיל. עוד אציע לחבריי כי נחייב את המשיבה לשלם למערערים סך 10,000. - ש"ח שכר-טירחת עורך-דין.

שופט

השופט ת' אור:

אני מסכים לתוצאה אליה הגיע חברי, השופט חשין.

על פי הראיות שבאו בפני בית משפט השלום, הקרב שמנהל אדם עם התנין, כמתואר בקלטת הווידאו שהוצגה בפני בית המשפט, יש עמו עיניו, התעללות והתאכזרות ביחס לתנין. מרגע שהוברר הדבר על פי עדויות מומחים - עדויות אשר נמצאו מהימנות על בית משפט השלום - וברור שעתה קיימת מודעות להשפעתם של אותם מעשים של האדם בתנין, דהיינו, שיש עימם עינוי, התעללות והתאכזרות כלפיו, זכאית המבקשת שינתן צו מניעה כבקשתה.

דעתי כדעת חברי השופט חשין, שאין כל תכלית חברתית ראויה אשר תצדיק עינוי, התאכזרות והתעללות בתנין כאמור. הצגה של "התגברות" האדם על התנין, שכל כולה אינה אלא ניצול חולשותיו, המלווה בעינוי, התאכזרות והתעללות בו, אינם משרתים תכלית חברתית ראויה. משכך, על פי סעיפים 2(א) ו-17 א' לחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994, הדין עם המבקשת.

לאור מסקנתי זו, איני רואה צורך לדון בכל פרטי משנתו מאירת העיניים ומרחיבת הלב של חברי השופט חשין. רואה אני קשיים לא מעטים ביישומה של משנתו כלשונה על כמה תופעות, המקובלות בחברתנו, ביחס לבעלי חיים. אני מעדיף, על כן, להשאיר עניינים אלה בצריך עיון, עד שתדרש הכרעה בהם.

שופט

השופט י' טירקל:

1. חברי השופט מ' חשין ערך לפנינו שלחן מלא כל טוב בעניני איסור צער בעלי חיים. אני סומך ידי על כל מה שאמר וגם אפרוש מפה קטנה בירכתי שלחנו.

2. כפי שפסקו רבותינו ז"ל האיסור שלא לצער בעלי חיים הוא מצווה מן התורה הדוחה מצווה מדברי חכמים (הובא בסעיף 31 לפסק דינו של חברי). אלה דברי הגמרא במסכת שבת קכ"ח ע"ב; ובניסוח שונה במקצת, במסכת בבא מציעא ל"ב ע"ב: "לעולם צער בעלי חיים דאורייתא". המקור שמצאו חכמים לפסיקתם מאלף כשלעצמו וראוי לעמוד עליו. על דברי מלאך ה' לבלעם "על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים" (הכוונה לשלש פעמים - י.ט.) (במדבר כ"ב, ל"ב) נאמר: "אמר ר' יוחנן צער בעלי חיים דאורייתא, דכתיב על מה הכית את אתונך" (עיין במדרש לקח טוב ובמדרש הגדול). דהיינו, אותה שאלה-תמיהה על הכאת אתונו של בלעם הולידה איסור כללי. דומני שיש בכך כדי ללמד על השקפת עולמם.

בעקבות דברים אלה אמר אדוננו הרמב"ם במורה הנבוכים (תרגום הרב י' קאפח, הוצאת מוסד הרב

קוק), חלק שלישי, פרק י"ז (שחברי ציטט ממנו מתוך חלק שלישי, פרק מ"ח):

"אבל אמרם צער בעלי חיים דאורייתא ממה שנאמר על מה הכית את אתונך. הנה זה על דרך הבאת השלמות לנו כדי שלא נתנהג במדות האכזריות, ולא נצער לבטלה ללא תועלת, אלא נפעל בעדינות וברחמנות ---". (ההדגשות שלי - י.ט.).

טעם האיסור לפי הרמב"ם איננו, אפוא, רק צערם של בעלי החיים (שעל כך עמד חברי בסעיף 31

לפסק דינו), אלא גם המטרה החינוכית של השגת שלימות אנושית; תוך שאינו מתעלם מן התכלית החברתית, באומרו "שלא תצער לבטלה וללא תועלת".

ומה יפים לענייננו דבריו של הראי"ה קוק על "הצדק בנוגע לבעלי החיים", שאביא להלן רק מקצת מן

המקצת מהם:

"יש ענף עיקרי אחד של התקדמות האנושיות היותר גבוה, שהוא עומד כעת, לפי מצב הקולטורה הנוכחית, רק במצב חלום נעים של איזה אידיאליסטים יותר קיצונים והיא שאיפה מוסרית טבעית, לרגש היושר האנושי, שימת עין למשפטם של בעלי חיים, במלוא המובן" (מתוך החוברת חזון הצמחונות והשלום" בעריכת הרב הנזיר דוד כהן, המאמר "אפיקים בנגב", פרק ו'). (ההדגשות במקורי - י.ט.).

3. חשוב להדגיש כי צפייה במופעים כגון זה שאנו דנים בו היתה מגונה בעיני חכמים:

"תנו רבנן. ההולך לאיצטדינין ולכרקום וראה שם את הנחשים ואת החברין בוקיין ומוקיין ומולין ולולין בלורין סלגורין הרי זה מושב לצים ועליהם הכתוב אומר אשרי האיש אשר לא הלך וגו'" (עבודה זרה, י"ח ע"ב).

ועוד נאמר שם:

"דרש ר' שמעון בן פזי: אשרי האיש אשר לא הלך - לטרטאות ולקרסאות של עובדי כוכבים. ובדרך חטאים לא עמד - זה שלא עמד בקניין" וגו'.

(ועיין בפרוש רש"י שם ובפרושו למלה "קניגון": "צידת חיה על ידי כלבים וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה". וכן בקיצור שלחן ערוך סימן קכ"ו, סעיף ד).

אגב, ההשתתפות במופעים כאלה נחשבה כשרה כאשר מטרת ההשתתפות היתה להציל על ידי "צווחות" את נפשו של המתגושש המנוצח, שנגזרה עליו מיתה (תוספתא ע"ז פ"ב ה"ו) (הוצאת צוקרמנדל עמ' 462). ועיין פרופ' שאול ליברמן, מחקרים בתורת ארץ ישראל, 379-380).

4. דברים יפים ונוגעים ללב, מלאי אהבת בעלי חיים, כתב בענין זה הסופר - הרופא בן זמננו, אכסל מונטה, בספרו המפורסם "מגילת סן מיקלה", שזכה להתרגם לעשרות לשונות ואף תורגם פעמיים לעברית (מתוך תרגומו של י"ל ברוך (התרגום הראשון), הוצאת אמנות, תרצ"ה-1935):

"מפני מה אין חובבי-בעלי-חיים הרחמנים הללו מתחילים לכוון את כל מאמצי יגיעם כנגד ההצגה שמציגים לראוה את חיות-הבר בקרקסאות ובביבריים? כל זמן שהשערוריה הזאת מותרת על פי החוקים שלנו אין לנו תקוה להיות מוחזקים בני תרבות בעיני הדור הבא. רצונך לדעת עד כמה באמת אך להקה של ברברים אנחנו, קום והכנס אל האהל של ביבר הנודד ממקום למקום. פריץ-החיות האכזרי אינו מצוי שם אחורי הסריגים של הכלוב, אלא לפניו". (עמ' 99-100).

"הנה בוא תבוא העת ושוב לא ילעגו. אז יבינו, שהבורא נתן את ממלכת בעלי החיים בידנו על מנת שנהיה לה למגן ולמחסה ולא על מנת שנרדה בה ככל העולה על רוחנו; שבעלי החיים יש להם הזכות לחיות בעולם כמונו אנו ושהזכות שלנו לקחת את נפשם הריהי מוגבלת על ידי זכות ההגנה זכות הקיום שלנו. יבוא יום ותענוג ההרגה יעקר מלב הבריות. אבל כל זמן שיצר התענוג הזה עדין קיים בלב האדם, אין לו הזכות לקרוא לעצמו בן תרבות, רק ברברון הוא, חולית בינים בין אבות אבותיו הפראים, שהיו ממימים זה את זה בקרדום של צור בשביל חתיכה של בשר חי, ובין האדם שלעתיד לבוא" (עמ' 123).

5. נתגלגלה זכות על ידי המבקשת ויצאה הלכה מתחת ידינו, שאינה רק הלכה שבדין, אלא שבהליכות מוסר ואנושיות. השעה יפה לכך. השעה היתה צריכה לכך.

שופט

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט מ' חשין.

ניתן היום י"ז בסיוון תשנ"ז (22.6.97)

שופט

שופט

שופט

העתק מתאים למקור
שמריהו כהן - מזכיר ראשי
96016840.G01